
MALLEVS MALEFICARVM:
Misogínia i poder en la
construcció de la bruixa moderna

Blanca Noguera Coll

Dirigit per la Dra. Cándida Ferrero Hernández

Grau en Ciències de l'Antiguitat

Universitat Autònoma de Barcelona

Curs 2024-2025

Resum:

El *Malleus Maleficarum* és un tractat sobre bruixeria del segle XV considerat fundacional en el seu àmbit i cabdal en el fenomen de la caça de bruixes arran de la seua enorme difusió. A partir de l'anàlisi de fragments, aquest treball cerca abordar les seues implicacions socials, en concret el seu paper en la creació de la figura de la bruixa pròpia de l'època moderna i els estereotips misògins que en formaven part intrínseca.

Paraules clau:

Bruixeria, caça de bruixes, segle XV, *Malleus Maleficarum*, misogínia, estudis de gènere.

Abstract:

The *Malleus Maleficarum* is a 15th-century treatise on witchcraft, considered foundational in its field and crucial in the witch hunt phenomenon due to its enormous diffusion. Based on the analysis of fragments, this work seeks to address its social implications, specifically its role in the creation of the figure of the witch typical of the modern era and the misogynistic stereotypes that formed an intrinsic part of it.

Key words:

Witchcraft, witch-hunt, 15th-century, *Malleus Maleficarum*, misogyny, gender studies.

Per les dones que, arreu del món, són assassinades cada dia sota acusacions de bruixeria. Per totes aquelles persones que, durant la història, han construït la seua realitat des dels marges i sense por de sacsejar els ciments.

A la doctora Agnès Garcia, perquè la llavor d'aquest treball nasqué a la seua assignatura. Al professor Xavier Botella, per haver-me obert en les clàssiques el camí més polit del món, i en especial a la doctora Cándida Ferrero, per inspirar-me i ajudar-me a seguir-lo. A la meua família, a l'altra banda de la mar, però sempre al telèfon si els he de menester. A la llum, que sempre m'acompanya.

I “sort dels meus amics, no sé què hauria fet sense ells”.

Quod <feminae> est aspectus eius pulcher, tactus fetidus, conuersatio mortifera.

- HEINRICH KRAMER i JAKOB SPRENGER (*Malleus Maleficarum*)

Allò que és personal és polític.

ÍNDEX

I. OBJECTIUS I METODOLOGIA	5
II. EL CONTEXT I L'OBRA	7
2.1. La caça de bruixes: problemàtica i causalitat	7
2.2. El <i>Malleus Maleficarum</i> com a obra fundacional	12
III. LA BRUIXA DEL <i>MALLEVS MALEFICARVM</i>	16
3.1. <i>Animal imperfectum</i> : per què les bruixes són dones	18
3.2. <i>Maleficia pertractant</i> : els poders sobrenaturals	34
3.2.1. <i>Venereum actum et conceptus inficiendo</i> : (in)fertilitat i violència contra infants	35
IV. CONCLUSIONS	43
V. BIBLIOGRAFIA	46
5.1. Fonts principals	46
5.2. Estudis	46
VI. ANNEXOS	48
6.1. Transcripció	48
6.1.1. Apologia autoris in <i>Malleus Maleficarum</i>	48
6.1.2. <i>Summis desiderantes affectibus</i> : Bulla a Papa Innocentio VIII promulgata	50
6.1.3. Pars prima. Questio sexta	55
6.1.4. Pars prima. Questio undecima	62
6.2. Text llatí	64
6.2.1. Apologia autoris in <i>Malleus Maleficarum</i>	64
6.2.2. <i>Summis desiderantes affectibus</i> : Bulla a Papa Innocentio VIII promulgata	66
6.2.3. Pars prima. Questio sexta	69
6.2.4. Pars prima. Questio undecima	73
6.3. Traducció	75
6.3.1. Apologia de l'autor al <i>Martell de les bruixes</i>	75
6.3.2. <i>Desitjant amb summa passió</i> : Butlla promulgada pel papa Innocenci VIII	77
6.3.3. Primera part. Qüestió sisena	81
6.3.4. Primera part. Qüestió onzena	85

I. OBJECTIUS I METODOLOGIA

L'objectiu d'aquest treball és posar de manifest la relació entre l'obra de Jakob Sprenger i Heinrich Kramer (1486), el *Malleus Maleficarum* —segurament el text més influent pel que fa a les caceres de bruixes posteriors al segle XV— i la creació de la figura de la bruixa moderna, amb les seues implicacions en l'organització social posterior: els tòpics misògins i la violència contra les dones i la feminitat. Durant l'estudi n'analitzarem fragments il·lustratius i, quan escaigui, compararem els seus *topoi* amb referències de l'antiguitat, per tal d'intentar constatar que la figura europea de la fetillera-bruixa moderna s'ha d'explicar necessàriament com a resultat d'un procés històric de llarg abast. D'entre tots els elements que defineixen la bruixeria moderna, ens centrarem sobretot en els aspectes més relacionats amb sexualitat i la reproducció i la màgia negra o depredadora. L'assaig present beu epistemològicament del feminisme marxista de Silvia Federici i de les tesis foucaultianes sobre el poder, i en la seua elaboració s'han tingut presents tant la perspectiva de gènere com l'atenció a les marginalitats pròpia de la teoria *queer*, així com el pensament postcolonial. En conseqüència, s'ha d'anotar que: durant el redactat no s'ha fet ús de “la dona” —concepte usat per a referir-se a tot un gènere com si fos un sol grup social— per les seues implicacions homogeneïtzadores, i s'ha emprat el terme “gènere” entesa com a categoria analítica de construcció social. En canvi, a les traduccions, el terme “sexe” s'ha mantingut de manera conscient, tant per ser més fidel al llatí com per posar de manifest l'essencialisme de gènere¹ propi de l'època.

Sobre la traducció i l'edició

Tots els fragments del *Malleus Maleficarum* utilitzats en aquest treball han passat per una humil tasca de transcripció, edició i traducció pròpia del llatí al català, incloent-hi la butlla papal que en totes les edicions s'incloïa com a prefaci del text. L'original de referència per a la transcripció i la seua posterior traducció ha sigut un incunable de Nuremberg datat de 1494, conservat i digitalitzat per la Biblioteca de Catalunya.² Tot i la seua enorme difusió i importància, el text *Malleus Maleficarum* manca d'una edició des d'on accedir còmodament al seu llatí, ja que les traduccions que circulen en anglès —hem pogut

¹ Ideologia que només reconeix dos gèneres, “home” i “dona”, i els atribueix qualitats intrínseques i distintives.

² Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Incunable 04_Dipòsit de Reserva; 8-8°.

constatar que les castellanes són simples trasllats de les anglosaxones— no són bilingües. Hom s’hi ha d’acostar a través de les digitalitzacions dels documents o bé a través de qualque transcripció sense autoria perduda per repositoris d’edició lliure. És per açò que he considerat que elaborar una edició —tot i que molt fragmentària— per fer el text més llegible donaria valor afegit a aquest Treball de Final de Grau. Heus aquí qualcunes consideracions envers els criteris gràfics de presentació emprats per a l’edició:

- Els signes de puntuació s’han modificat tenint en compte els sintagmes i el sentit de les oracions.
- En la variació entre les grafies [i] i [j] s’ha optat sempre pel primer signe gràfic, fos quina fos la seua posició a la paraula.
- S’ha conservat la monoftongació típica del llatí medieval (e.g. *questio* > *quaestio*).
- La semivocal llatina [u] s’ha transcrit amb aquest mateix signe gràfic, excepte en les majúscules [V].
- En els casos de geminació s’ha seguit la forma clàssica de les paraules (e.g. *litteras* < *litteras*).
- La transcripció s’ha mantingut fidel al text original pel que fa a la separació de locucions com *quoad/quo ad* o *adque/ad que*, respectant les oscil·lacions que puguin presentar.
- La transcripció s’ha mantingut fidel al text original pel que fa a les formes assibilades, respectant les oscil·lacions entre [c] i [t] (e.g. *spurciciis-spurcitiis*).

II. EL CONTEXT I L'OBRA

2.1. La caça de bruixes: problemàtica i causalitat

Entenem com a “caça de bruixes” el fenomen produït entre els darrers moments de l’edat mitjana i les primeres dècades de l’edat moderna a l’Europa central (amb el seu moment àlgid a les acaballes del segle XVI i inicis del XVII), on milers de persones, la majoria dones (més d’un 75% a la majoria dels territoris³), van ser processades arran de mesures inquisitorials contra la bruixeria, constituint una enorme operació de persecució arreu del continent que posteriorment s’estendria al món colonitzat. Devers la meitat haurien sigut executades, majoritàriament cremades. Una gran quantitat dels registres judicials relatius a aquests processos foren destruïts o extravïats, o directament se’n negligí l’elaboració, i és per açò que avui dia és gairebé impossible definir amb exactitud la xifra de persones denunciades sota acusacions de bruixeria. Les diferents aproximacions dels estudis al llarg dels anys han resultat tan dispars que inevitablement la polèmica roman oberta: Brian Levack (1995: 22) argumenta que la xifra difícilment superaria les 100.000 persones, mentre que Anne L. Barstow (1994), per exemple, eleva la xifra a 200.000 dones acusades.

La profunditat cronològica d’aquests successos ens empeny a veure’ls com quelcom aliè i llunyà, però res més enfora de la realitat: els seus ecos i repercussions romanen ben vius i continuen clavant les urpes damunt el món present. Per una banda, el concepte de “caça” perviu en el nostre imaginari col·lectiu recent a través d’episodis tan lamentables com el que patiren centenars de persones de filiació comunista —o simplement *sospitoses* de ser-ne afines— durant els anys cinquanta als Estats Units, perseguides per les polítiques de McCarthy a través de processos irregulars i llistes negres. Per extensió, són acusats d’engegar *caces de bruixes* aquells governs que persegueixen oponents polítics indiscriminadament, negligint els drets civils en nom d’una suposada seguretat col·lectiva. Però no és menester que creem paral·lelismes, perquè durant el mateix segle XXI s’han donat i es continuen donant casos de persecucions en el seu sentit més primigeni: es calcula que només a Tanzània cada any s’assassinen més de 5.000 dones considerades bruixes, algunes a cops de matxet, altres enterrades o cremades de viu en viu (Federici 2018: 9). A la República Centreafricana encara es pot

³ Segons la taula 3: *Sex of Accused Witches*, a Levack 1995: 134.

anar a la presó per càrrecs de bruixeria, i tenim notícies de caceres i assassinats massius a l'Índia, a Papua Nova Guinea, al Nepal, a l'Aràbia Saudita, al Brasil...

Creim fermament que el coneixement sobre el passat ens han d'ajudar a aportar llum al món on vivim. És per açò que tenim al cap les implicacions actuals dels processos de caça de bruixes, des dels estereotips i les caracteritzacions envers la figura de la bruixa presents als productes culturals dels darrers dos segles fins a la violència desfermada contra les dones amb el vistiplau de l'estat que encara perviu avui en dia a l'Àfrica, el sud-est asiàtic i l'Amèrica Llatina, passant per les implicacions profundes pel que fa a la moral patriarcal imperant i l'organització social del món capitalista. Tal com reivindica Federici (2020: 302), “[és un] fenomen, per tant, al que hem de tornar constantment si volem entendre la misogínia que encara caracteritza la pràctica institucional i les relacions home-dona”.

El debat és amplíssim pel que fa al perquè d'una persecució de tals dimensions, i només es complica quan prenem consciència del seu abast cronològic i geogràfic: és molt difícil generalitzar quan cada territori tendeix a presentar unes dinàmiques pròpies i cada època tendeix a modificar-les; la intensitat de les persecucions depèn molt de l'àrea i del moment històric. Sembla clar, en tot cas, que qualsevol intent de resposta que es vulgui formular ha de resultar àmpliament multicausal i altament complexa.

Des d'un punt de vista eminentment marxista —tot esmenant necessàriament les tesis originals per afegir-hi un enfocament de gènere—, Silvia Federici estableix que existeixen una sèrie de circumstàncies sorgides arran del procés històric d'acumulació primitiva del capital (encunyat al final del primer volum d'*El Capital*, Karl Marx emprà aquest concepte per caracteritzar el procés històric sobre el qual es van establir les premisses de les relacions capitalistes) que constituïrien les condicions materials i les relacions de classe *sine qua non* per al naixement dels processos inquisitorials contra les bruixes, i intenta concloure les raons per les quals el creixement del capitalisme exigí un atac genocida contra les dones del seu temps. Tot i reconèixer que la majoria de proves són circumstancials, posa especial èmfasi en els processos de privatització de terres comunals que sofriren els pagesos europeus sobretot a partir del segle XVII (amb especial força a Anglaterra, on parlam d'*enclosure*) com a factor important en l'organització de la caça de bruixes: “van ser un fenomen predominantment rural i, com a tendència, van afectar regions on les terres havien estat tancades o estaven en procés de tancar-se” (Federici 2020: 24). Tot i que aquestes nocions són molt encertades per parlar de l'Europa

central, s'haurien de contrastar a través de les experiències d'altres regions europees on la caça de bruixes fou molt present, tot i no encaixar en el model anglès pel que fa a l'organització de les explotacions agrícoles (pensam en França —on, tanmateix, sí que es donà un procés d'expulsió de pagesos a través d'un increment de les taxes— i en la península Ibèrica, especialment Euskal Herria).

Emperò parem atenció ara a les qüestions més ideològiques, els discursos d'aquest nou ordre imperant: no podem obviar el moment de profunda radicalització religiosa que es produeix a Europa en aquella època i el poder que agafen les institucions eclesiàstiques en aliança amb els poders estatals (la justícia, sobretot). Com veurem amb més profunditat més endavant, la figura de la fetillera-bruixa com a dona remeiera que exerceix màgia casolana com a mitjà de supervivència s'havia mantingut a l'imaginari col·lectiu europeu des de l'antiguitat clàssica. Ja es consideraven malfactors, però és a principis de l'època moderna que passen de simbolitzar la simple propensió al mal a encarnar la corrupció en el seu màxim exponent: baix el jou de Satanàs, ara són mortalment perilloses. Aquest canvi en el sistema de creences no és fortuït ni emergeix de les classes populars, sinó que s'ha d'explicar a través de la radicalitat adoptada per l'Església i els nous interessos de classe sorgits arran dels canvis econòmics. En paraules de Brian Levack: “[...] the actual formulation of those idees had been the work of theologians, philosophers and lawyers, and the men who subscribed to them were judges, clerics, magistrates and landlords.” (1995: 28). Aquestes mateixes classes dominants s'encarregarien d'adoctrinar la població amb les seues nocions teològiques més elaborades, aquelles que relacionen les bruixes amb el pacte amb el dimoni, la celebració del sàbat, els crims sanguinolents... El mètode emprat per a aconseguir-ho foren els judicis i les execucions públiques, on també se solien llegir llargs sermons al respecte. Des d'aquest punt de vista, els processos de bruixeria poden ser llegits com una forma de conflicte social i cultural, on una classe dominant alfabetitzada intenta imposar una visió el món a un gruix de població analfabeta, suprimint —o, com a mínim, modificant— durant el procés el conjunt de creences populars que els era propi (Levack 1995: 59). Creim que és especialment interessant abordar aquest assumpte a partir de les tesis sobre el *discurs* de Michael Foucault: seguint aquest enfocament —objecte del treball de les autores Rafaela Werneck Arenari Martins, Adriely de Oliveira Clarindo i Mauro Macedo Campos (2024), que recuperarem més endavant—, hem entès el *Malleus Maleficarum* com una eina més de coacció i control

social a mercè de les classes dominants, emprada per a imposar a la societat unes idees molt concretes envers les bruixes i les dones en general.⁴

Tornem al context històric que ens ocupa: en la persecució contra la bruixeria, l'Església (tant protestant com catòlica) tenia com a principal aliada la justícia. Tot i que tenim constància que una quantitat considerable de persones moriren de manera il·legal a mans dels seus propis veïns, la gran caça de bruixes a Europa s'ha d'entendre com a una enorme operació judicial en benefici de les elits, enginyada des de l'espiritualitat però promoguda per les institucions seculares, que vetllaven per la formalitat d'uns processos "justos". Entre els segles XIII i XVI la jurisprudència europea va assistir a una sèrie de canvis i desenvolupaments, que formen part del complex entramat de circumstàncies necessàries per a posar en marxa una persecució massiva contra les bruixes: primerament, les corts seculares obtenen jurisdicció contra la bruixeria, reforçant i fins i tot arribant a suplir les corts eclesiàstiques com a agent judicial en l'engranatge de la caça; s'adopta un nou procediment penal per part de les corts d'Europa continental —tant seculares com eclesiàstiques—, fet a mida per iniciar més fàcilment procediments inquisitorials, i moltes corts locals o regionals obtenen poder d'execució amb un alt grau d'independència respecte del poder central o nacional; finalment, aquestes institucions obtenen dret a fer ús de la tortura contra persones acusades de bruixeria (Levack 1995: 69). Quan parlem de tortura també tenim present Foucault: la violència exercida per l'estat modern en els processos judicials sota el pretext del bé comú s'explica millor a partir del seu concepte de *biopoder*, çò és, tècniques per subjugar els cossos i controlar la població.⁵

En definitiva, existeixen moltes maneres d'aproximar-se al fenomen de la caça de bruixes, però poques ofereixen la coherència dels autors que ara citàvem: és per açò que han sigut el nostre punt de partida. Entre les acadèmiques que han tractat la qüestió des d'una perspectiva feminista hi ha l'acord general que "no es podia haver massacrats i sotmesos a les tortures més cruels centenars de milers de dones si no és que representaven un desafiament per a l'estructura de poder", i que "l'objectiu de la caça de bruixes era destruir el control que les dones havien exercit des de sempre sobre la seva funció reproductiva, i també que va servir per a aplanar el camí cap a l'enfortiment d'un règim patriarcal més opressiu." (Federici 2018: 31-32; 301). Fora bo defugir propostes

⁴ Cada vegada que parlem del "discurs" present al *Malleus* ens hi referim d'acord amb aquests termes.

⁵ Tanmateix, i tal com s'ha apuntat àmpliament des del pensament feminista, l'autor omet al seu estudi *Història de la sexualitat* (1976) els processos de caça de bruixes tot i ser un exemple claríssim d'ús del *biopoder*, creant un greuge que s'ha hagut d'esmenar en la literatura posterior.

individualitzants o que passen per alt la qüestió de gènere i l'agenda de les estructures de poder (la caça de bruixes llegida com a fenomen d'histèria col·lectiva gairebé espontània en seria un exemple clàssic), i abraçar les que ho entenen com un fenomen sistèmic i àmpliament multicausal. L'aliança que formaren el patriarcat i una Església de cada vegada més forta i repressora, juntament amb el sistema capitalista incipient, seria la responsable de la posada en marxa d'una maquinària de repressió organitzada que culminaria en un genocidi contra les dones de classe treballadora i d'identitats o comportaments socials dissidents envers l'ordre imperant, que de pas serviria d'alliçonament moral (especialment de caràcter sexual) per a totes les dones en general.

2.2. El *Malleus Maleficarum* com a obra fundacional

Tornem a centrar l'atenció en les circumstàncies de la primera modernitat, l'època de publicació del *Malleus Maleficarum*. És el 1484 quan el papa Innocenci VIII promulga la butlla coneguda com a *Summis desiderantes affectibus*, considerada responsable de donar via lliure a tots els processos per bruixeria que ocorrien al llarg els segles posteriors. Aquest document estableix, a través del poder de la màxima autoritat de l'Església, un canvi de paradigma al món cristià pel que fa a la mentalitat dels intel·lectuals respecte a l'existència de la bruixeria, alhora que atorga permís per publicar obres al respecte i lliura poders especials als inquisidors dominicans Jakob Sprenger i Heinrich Kramer (més conegut amb el nom llatí d'*Institor*) per desemascarar i eliminar qualsevol persona seguidora d'aquesta heretgia. Ambdós alemanys i de l'ordre dels Predicadors (és a dir, Dominics), Kramer era teòleg i ocupava un càrrec inquisitorial des del 1474 al sud del país, mentre que Sprenger era professor de teologia de la Universitat de Colònia, i havia estat inquisidor a la Renània des del 1470. Sembla que haurien estat col·laborant en processos judicials relacionats amb la bruixeria, i que, havent-se trobat resistències per part de les autoritats eclesiàstiques i seculares locals —que s'haurien negat a posar en marxa les persecucions—, varen aconseguir obtenir aquesta butlla que garantia via lliure en les seues pràctiques (Levack 1995: 54). Tal situació es fa palesa al mateix document:

*Tamen nonnulli clerici et laici illarum partium, querentes plura sapere quam oporteat, [...] illa sub eisdem partibus minime contineri, et propterea prefatis inquisitoribus in prouinciis: ciuitatibus: diocesibus: terris et locis predictis huiusmodi inquisitionis officium exequi non licere, et ad personarum earumdem super excessibus et criminibus antedictis punitionem, incarcerationem et correctionem admitti non debere pertinaciter asserere non erubescunt.*⁶

Tanmateix, certs clergues i laics, volent saber més del que convé [...] no s'avergonyeixen d'afirmar pertinaçment que aquestes coses no ocorren en absolut a aquelles zones, i que, per tant, als inquisidors no els és lícit exercir l'ofici d'aquesta inquisició a les províncies, ciutats, diòcesis i altres llocs ja esmentats, i no han de ser admesos per al càstig, l'empresonament i la correcció de les seues persones a causa d'aquells excessos i crims.⁷

⁶ Cf. Annex 6.2.2., línies 34-41.

⁷ Cf. Annex 6.2.2., línies

*Nos igitur impedimenta quelibet que per ipsorum inquisitorum officii executio quomodolibet retardari posset de medio submouere. [...] in illis officium inquisitionis huiusmodi exequi licere et ad personarum earumdem super excessibus et criminibus predictis correctione, incarcerationem et punitionem admitti debent.*⁸

Nosaltres, per tant, extirpam d'enmig qualsevol dels impediments amb què es pugui retardar de qualsevol manera l'execució de l'ofici dels mateixos inquisidors [...] Que els sigui lícit executar l'ofici de la inquisició en aquells llocs, i han de ser admesos per a la correcció, l'empresonament i la punició d'aquestes persones, amb relació amb els excessos i crims esmentats.⁹

Així, dos anys després de fer-se pública la butlla papal, publicaren plegats —tot i que sembla que Kramer¹⁰ en fou el principal impulsor— l'obra fundacional pel que fa a les monografies sobre bruixeria: el *Malleus Maleficarum* (en català, *Martell de les bruixes*), el tractat sobre persecució de bruixes més divulgat de la història, que obriria el camí a tots els posteriors. El llibre és, en essència, un manual per inquisidors —seguint una tradició ja viva el segle XIV, i de la qual en tenim exemple a casa nostra amb obres com el *Directorium Inquisitorum* de Nicolau Eimeric,¹¹ inquisidor general de la Inquisició de la Corona d'Aragó— en forma de disputa o debat escolàstic, on es plantegen una sèrie de qüestions i es contesten a continuació. S'hi donen indicacions de com identificar, inquirir i jutjar bruixes, amb detalls sobre estratègies de confessió i mètodes de tortura i assassinat.

Les idees expressades pels inquisidors en l'obra es poden titllar ràpidament de fanàtiques i extremistes, i no és un judici que es creï únicament des de l'òptica actual: en el seu moment les tesis al voltant de la bruixeria haurien generat molt de dubtes en les autoritats locals, com ja hem vist, mentre arreu existia el pensament que la por a les bruixes no concordava amb la fe en l'omnipotència i la justícia del déu cristià (Baschwitz, 1968: 56). Alhora cal tenir en compte que, durant l'edat mitjana, la postura típica dins el si de l'Església pel que fa a la màgia comuna havia sigut considerar-la irreal, res més que una mera superstició o una il·lusió buida creada pels dimonis (Bailey 2002: 123). Tanmateix, es difongué molt ràpidament, i el 1500 ja se n'havien publicat vuit edicions. L'existència d'una obra comprensible i d'autoritat sobre el tema aconseguí crear una certa

⁸ Cf. Annex 6.2.2., línies 44-52.

⁹ Cf. Annex 6.2.2., línies 47-57.

¹⁰ Tot i així, fins l'edició de 1490 el seu nom no apareixia juntament amb el de Sprenger. El tractat està redactat en plural, tret de alguns *lapsus linguae* puntuals, com el mateix títol de l'apologia (*auctoris*), que s'indican a les notes.

¹¹ Publicada el 1376. La Biblioteca de Catalunya disposa de tres edicions digitalitzades, totes tres impreses durant el segle XVI.

uniformitat en el discurs al voltant de la bruixeria: el seu impacte fou tal que, cinquanta anys després de la seua publicació, la majoria d'idees presents a l'obra havien passat a ser d'un ampli consens (Broedel 2003: 7).

Brian Levack parla del *Malleus Maleficarum* com el primer tractat que assumeix un rol clau en el procés d'expansió del *concepte acumulatiu de la bruixeria*. L'autor emprà aquest terme per a referir-se a la idea que la figura europea de la fetillera-bruixa a l'edat moderna és el resultat d'un procés històric de llarg recorregut, amb múltiples fonts d'origen, que ha donat lloc a la imatge comuna de la bruixa (dona d'edat avançada, solitària, de classe baixa, que ha fet un pacte amb el diable, etc.). És per açò que pensam que serà útil analitzar quin tractament se'n fa a les fonts clàssiques i confrontar-lo amb el present a l'obra de Kramer i Sprenger, tant pel que fa a tòpics misògins com a la manera d'actuar envers aquestes dones. Tot i que la quantitat de misogínia desacomplexada que emana el text supera amb escreix la de qualsevol obra anterior, Levack (1995: 54-55) afirma que els autors alemanys no foren els ideòlegs ni tampoc haurien anat més enllà en el desenvolupament del sistema de creences envers les dones present al *Malleus Maleficarum*: aquest sediment ideològic s'hauria format anteriorment; la seua obra simplement ho sistematitzaria a tall d'enciclopèdia i s'expandiria així per tot Europa (i, més endavant, pel continent americà i l'Àfrica). De fet, ells mateixos asseguren a la introducció, en to de *captatio benevolentiae*, que el seu estudi és poc més que un recull de nocions anteriors:

[...] *cum ex nostro ingenio pauca et quasi nulla sint addita. Vnde non nostrum opus, sed illorum potius censetur, quorum ex dictis fere sunt singula contexta.*¹²

[...] perquè s'ha afegit poca cosa o gairebé res que surti de la nostra invenció. Per la qual cosa es considera no una obra nostra, sinó més aviat d'aquells dels quals s'ha pres el context de les paraules.¹³

A diferència de l'autor nord-americà, Martins, Clarindo i Macedo (2024: 27), seguint la lògica discursiva foucaultiana, conclouen al seu estudi que el *Malleus Maleficarum* produí i governà les nocions i pràctiques sobre les bruixes: el consideren un dispositiu discursiu de producció de *veritats* sobre les bruixes i la mateixa bruixeria, que, alhora que

¹² Cf. Annex 6.2.1. 32-34.

¹³ Cf. Annex 6.2.1. 35-37.

rebutjava, criminalitzava i intentava eliminar els sabers de la bruixeria, contribuïa a la construcció de la posterior persecució i eliminació física d'un grup social concret. Però ambdues coses poden ser veritat alhora: pot ser que realment les nocions sobre les bruixes presents al tractat no fossin del tot innovadores per l'època —de fet, com veurem, moltes ens ressonen de l'antiguitat grecolatina—, i que, a la vegada, la manera d'agrupar-les, sistematitzar-les i difondre-les convertís l'obra en una font primària per a tothom que hi hagués recorregut per descobrir aquest discurs concret per primera vegada. En qualsevol cas, hem de veure aquesta obra de finals del segle XV com a clau en la formació del context altament repressiu que sobrevindria posteriorment amb la gran cacera, ja que per la seua gran fama i difusió fou una eina capital en l'expansió i la legitimació de les idees més bel·ligerants contra les dones i la feminitat en general; un sistema de creences que encara reverbera avui en dia i que té com a objectiu una política de mort dirigida als subjectes femenins que es considerin una amenaça contra les relacions de poder dins l'ordre patriarcal.

III. LA BRUIXA DEL *MALLEVS MALEFICARVM*

Un apunt preliminar: sobre l'ús conceptual de “bruixa”

Aquest estudi s'ha elaborat amb plena consciència pel que fa a la complexitat dels límits conceptuals i les càrregues semàntiques que separen el terme “bruixa” d'altres expressions com ara “fetillera”, “remeiera” o “dona sàvia”. Tanmateix, som de l'opinió que, en tant que en l'època moderna els conceptes s'unifiquen i convergeixen a partir de la retòrica articulada per l'Església i difosa a través d'obres com la de Kramer i Sprenger, en aquest cas no és necessari centrar-se a establir diferències conceptuals. Les nocions de “bruixa” i “fetillera”, doncs, són utilitzades expressament com a (falsos) sinònims al llarg del treball.¹⁴ De la mateixa manera, si ens centréssim en les figures femenines relacionades amb la màgia a l'antiguitat clàssica hauríem d'establir diferències i mai no equiparariem les fetilleres amb les figures mitològiques d'*strigae* i *lamiae*, però en aquesta ocasió ens és d'interès seguir la lògica acumulativa i pensar en tots aquests conceptes com a part d'un contínuum.

La bruixa a la primera modernitat

Com ja introduïem al capítol anterior, el concepte de bruixa en l'Europa¹⁵ de l'època moderna és el resultat d'un procés acumulatiu de gran profunditat cronològica, i, tot i que l'articulació del discurs al seu voltant pugui resultar innovadora, els elements que el componen no difereixen tant del que ja hauria existit els segles anteriors en la cultura popular. Abans del segle XV es parlava d'heretges, de *maleficium* i de monstres femenins (*lamiae*, *strigae*), però no existia la “bruixa” com a categoria composta (Broedel 2003: 3). En l'època anterior a la cacera de bruixes, a Europa encara pervivien les creences en bruixes heretades de l'antiguitat: moltes de les dones que dominaven la fetilleria eren considerades “dones sàvies”, que —a diferència dels seus anàlegs masculins— no havien rebut una formació en aquelles arts sinó que exercien la màgia d'una manera més marginal i “quotidiana”. Tot i que se'ls podia guardar un cert respecte, no imperava la por

¹⁴ Des d'una aproximació antropològica s'ha defensat que les bruixes eren, en realitat, fetilleres. Aquí no pretenem entrar en aquest debat ontològic, sinó que ens referim merament a qüestions d'ús de conceptes.

¹⁵ Recordam que, tot i fer mencions a les realitats d'altres territoris, en aquest treball ens centram en la figura de la bruixa europea; la figura de la bruixa lligada a les dones dels territoris colonitzats cap on es difongué la persecució és un tema ampli que ha de menester consideracions i literatura a banda.

cap a elles: eren identificades amb ancianes herbolàries, solitàries i retirades, que ajudaven a curar mals aliens (Baschwitz 1968: 58). El punt d'inflexió el trobam en la introducció de la figura del diable com a element central en la identitat i les pràctiques de bruixeria: serà la font de poder i l'objecte d'adoració de les bruixes, ara sotmeses a una figura masculina. És al segle XV que la figura del diable agafa molt més protagonisme en el si de l'Església, fruit d'una transformació conceptual: si abans es creia que el dimoni era l'antítipus de Crist, ara ho és de Déu i, per contraposició, es crea a l'imaginari col·lectiu que també existeix una religió —per bé que falsa— basada en la seua adoració (Levack 1995: 34). D'aquesta manera, doncs, exercir la bruixeria es va convertir clarament en pecat, ja que suposava anar directament en contra del primer manament, “estimaràs Déu sobre totes les coses”. Alhora, és en aquell mateix moment que les diferents nocions de bruixeria presents durant l'edat mitjana convergeixen en el concepte únic de la bruixeria satànica (Bailey 2002: 120). Els elements que podem considerar essencials per a la formació del concepte modern de bruixeria són l'associació directa entre dones i bruixes i les relacions d'aquestes amb el diable, sobretot a través del “pacte”, les dinàmiques col·lectives amb el sàbat o aquelarre, la capacitat de transportar-se ràpidament mitjançant el vol (en especial a dalt d'una granera) i la capacitat de metamorfosi, juntament amb la propensió a gastar màgia negra (*maleficia*) perjudicial cap a altri. Per altra banda, durant el capítol present veurem com els elements de caràcter més ideològic —la libido excessiva i la transgressió de rols de gènere, juntament amb la propensió a l'infanticidi i al canibalisme— beuen substancialment de la formació de l'estereotip creat en època romana.

Com ja hem vist, el *Malleus Maleficarum* fou l'eina principal de sistematització i difusió del conjunt d'idees que ara interpretam com a concepte modern de bruixeria i bruixa. La seua manera de presentar-les fou clau, ja que el discurs extremadament misogin que s'hi articula s'estengué arreu i, sense dubtes, penetrà en l'imaginari. A continuació n'analitzarem alguns dels fragments més rellevants, que contenen tant aquells elements essencials per a la formació del concepte modern de bruixeria com nocions clares d'odi envers les dones i la feminitat en general. Cal destacar que per qüestions d'extensió se n'ha hagut de fer una tria reduïda i sacrificar passatges destacables; si hom té interès en el discurs que s'hi desplega, basta que faci una lectura en diagonal per notar que l'obra va plena de bel·ligerància contra el gènere femení.

3.1. *Animal imperfectum*: per què les bruixes són dones

Començam per una qüestió purament de gènere: a l'obra de Kramer i Sprenger, la bruixeria es presenta com un fenomen explícitament sexual i de gènere (Broedel 2003: 26). Ja en l'apologia, els autors justifiquen l'ús del terme *maleficarum* —és a dir, “de les bruixes”— per referir-se al crim a què tenen la intenció de dedicar l'obra, al·legant que hi escau perquè és a les dones on preval aquest crim:

[...] *heresim inquam maleficarum, a principali in quo uigere noscitur sexu denotando.*¹⁶

[...] parlam de l'heretgia de les bruixes, indicant a partir del sexe on se sap que té força principalment.¹⁷

Açò és especialment destacable perquè tenim constància que, tot i que el crim de bruixeria va estar sempre i indubtablement relacionat amb el gènere, mai no va estar restringit a les dones —als països escandinaus, de fet, es van processar més homes—. Tanmateix, els autors aposten per generalitzar i parlar constantment de *bruixes* en femení, insistint amb força en la major propensió de les dones a aquest crim.

Segons Bailey, és al *Malleus Maleficarum* on es desenvolupa gairebé per complet l'associació entre bruixeria i dones, tot i que —ja ho apuntàvem als capítols introductoris— la idea no hauria sorgit de la ment dels inquisidors alemanys: el nombre d'acusacions per bruixeria ja era més elevat entre les dones que entre els homes i, per altra banda, aquesta connexió ja s'havia desenvolupat a l'obra *Formicarius* (1437), escrita pel teòleg Iohannes Nider cinquanta anys abans de la publicació de Kramer i Sprenger. Nider hauria sigut la primera autoritat clerical en afirmar que les dones eren més propenses a convertir-se en bruixes que els homes i, alhora, a la seua obra es descriuen amb tota mena de detalls la majoria dels aspectes de la bruixeria que acabarien formant part de l'estereotip —màgia perjudicial, violència contra els infants, impediments contra la fertilitat...— (2002: 120-121). De fet, hem pogut comprovar una marcada intertextualitat entre el *Formicarius* i el *Maleus Maleficarum*, amb diversos fragments gairebé exactes. L'aproximació de Bailey és especialment interessant, atès que costa trobar estudis d'aquestes temàtiques que continguin referències més enllà de l'obra de

¹⁶ Cf. Annex 6.2.1., línia 9.

¹⁷ Cf. Annex 6.2.1., línies 9-10.

Kramer i Sprenger. Així i tot, creim que hi continua mancant una mirada de més obertura cronològica, que reconegui les arrels del fenomen a l'antiguitat, ja que hi ha ressonàncies claríssimes que —desconeixem el perquè— són sistemàticament ignorades tant per aquest autor com pels estudis sobre bruixeria moderna en general.

La naturalesa inferior de les dones

Emperò tornem al text. En aquest tractat —com un reflex més de la mentalitat de l'època— s'insisteix ferventment en la debilitat inherent de les dones respecte dels homes, tant pel que fa al físic com a la fe i la moralitat, així com en la poca intel·ligència d'aquestes. La seua naturalesa, sumada a una sexualitat incontrolable, les faria víctimes perfectes del mal, i més propenses a caure en el pacte diabòlic. Per aquesta raó, totes les dones havien de ser vistes com a sospitoses de bruixeria. La qüestió sisena de la part primera de l'obra¹⁸ gira al voltant de la pregunta: “per què aquesta classe de perfídia [la bruixeria] esdevé més àmplia en un gènere tan fràgil que en els homes?”.¹⁹ Durant tot aquest capítol es desplega una invectiva constant contra la naturalesa inferior de les dones que els autors intenten sostenir amb el que anomenen “testimonis creïbles”, mencions constants a passatges bíblics (sobretot de l'Eclesiàstic o Siràcida i del llibre de Proverbis) i cites d'autors clàssics com Ciceró, Sèneca o Terenci. En un primer intent de contestar la qüestió proposada, se'ns diu:

Sunt et alii alias rationes assignantes cur in maiore multitudine reperiantur femine superstitiose quam uiri, et dicunt esse tres causas. Prima est, quia prone sunt credendum, et quia principaliter demon querit corrumpere fidem, ideo potius eas aggreditur. Vnde et Ecclesiasticus XIX: qui cito credit levis est corde et minorabitur. Secunda causa est quia a natura propter fluxibilitatem complexionis facillioris sunt impressionis ad reuelationes capiendas per impressionem separatorum spirituum. Qua complexione etiam cum bene utuntur multum bone sunt, cum male peiores sunt. Tercia causa quia lubricam habent linguam, et ea que mala arte sciunt eis comparibus feminis uix celare possunt. Seque occulte, cum uires non habeant, per maleficia uindicare querunt facilliter. Vnde Ecclesiasticus XXV ut supra: commorari leoni et draconi plus placebit quam habitare cum muliere nequam. Brevis omnis

¹⁸ Cf. *Malleus Maleficarum* 1971, pàg. 41.

¹⁹ Cf. Annex 6.2.3., fragment I, línies 13-14.

*malicia super maliciam mulieris. Item potest et addi illa cum fluxibiles sunt ideo citius pueros demonibus offerre possunt sicut et faciunt.*²⁰

N'hi ha d'altres que adjudiquen raons diferents per les quals es troba un major nombre de dones supersticioses que d'homes, i diuen que són tres causes: la primera és perquè tenen inclinació a ser crèdules, i ja que el dimoni cerca, principalment, corrompre la fe, per açò les ataca a elles amb preferència. D'aquí Eclesiàstic XIX: "qui dona prest la confiança és un cap buit i se'l farà petit". La segona causa és perquè, per naturalesa, a causa de la flexibilitat de la seua complexió, són més fàcils d'impressionar per tal de captar les revelacions mitjançant l'atac dels esperits separats. De fet, amb aquesta complexió, quan l'utilitzen bé són molt bones, però molt dolentes quan en fan un mal ús. La tercera causa és perquè tenen la llengua relliscosa, i a penes poden ocultar a les seues companyes dones allò que han après mitjançant males arts. I, d'amagat, com que no tenen les forces, cerquen vindicar-se més fàcilment per mitjà de malefícis. Vegeu Eclesiàstic XXV, *ut supra*: em plauria més estar-me amb un lleó i un drac que viure amb una dona dolenta. Tota malícia és petita al costat de la malícia de les dones.²¹

D'aquest fragment en podem extreure un parell d'aspectes interessants. Per començar, tot i al·legar que la propensió al pacte diabòlic és degut a inclinacions naturals i que, per tant, —des de la seua mirada essencialista— són aspectes inherents i immutables en les dones, se les criminalitza igualment pel sol fet de posseir-les. Açò es veu clar a través de la primera cita de l'Eclesiàstic, que titlla de "cap buit" aquell qui té tirada a confiar. Alhora, també fa una menció a la propensió de les dones a parlar i no guardar-se secrets entre elles. La criminalització de les relacions socials entre les dones i el concepte pejoratiu i masculista de xafarderia també neix en aquesta època.²² Però als autors no en tenen prou amb adjudicar a les dones una major propensió a la bruixeria per mor del seu tarannà natural, sinó que, sense venir gaire a tomb, decideixen afegir també la idea d'una maldat superior que suposadament els és pròpia. Més endavant s'inclouen més aspectes d'aquesta naturalesa, començant per la seua intel·ligència inferior:

²⁰ Cf. Annex 6.2.3., fragment II.

²¹ Cf. Annex 6.2.3., fragment II.

²² Vegeu Federici 2018: 41-48.

*Quantum enim ad intellectum seu ad intelligendum spiritualia, alterius uidentur esse speciei a uiris, cui auctoritas et ratio cum uariis scripture exemplis alludit. Terentius ait: mulieres ferme ut pueri leui sententia sunt.*²³

Pel que fa a l'intel·lecte o a la intel·ligència de qüestions espirituals, semblen ser d'una altra espècie que els homes, tal com l'autoritat i la raó al·ludeixen amb diversos exemples de les escriptures. Terenci diu: "les dones són gairebé com les criatures pel que fa al seu poc trellat".²⁴

La insubmissió femenina i el discurs patriarcal de la perillositat

A continuació, el discurs introdueix una suposada inclinació a faltar al respecte a l'autoritat masculina, atribuïda a la seua minsa capacitat memorística:

*Quantum insuper defectum in memoratiua potentia, cum hoc sit in eis ex natura uicium nolle regi, sed suos sequi impetus sine quacunque pietate. Ad hoc studet et cuncta memorata disponit. Vnde Theophrastus: si totam domum ei conmisseris seruendum, et si aliquid tuo arbitrio reseruaueris, etiam minimum uel magnum, fidem sibi adhiberi non putabit et iurgia concitet; ei nisi cito consulueris parat uenena aurspices et ariolos consulit. Ecce maleficia.*²⁵

A més, les dones tenen un defecte tal en la seua capacitat de memòria, així com hi ha en elles per natura el vici de refusar l'autoritat, i, en canvi, seguir els seus propis impulsos sense cap pietat. A açò es dedica, i hi disposa tota la seua memòria. Per açò, diu Teofrast: "si li confies tota una casa perquè en tengui cura, però et reserves qualche cosa al teu judici, ja sigui petita o bé gran, no creurà que se li tengui confiança i suscitarà disputes; si no prens mesures ràpidament, prepararà verins i consultarà arúspexs i endevins". Vet aquí la bruixeria.²⁶

D'aquest fragment se'n desprèn la por envers les dones que refusen l'autoritat masculina i es rebel·len envers la suposada jerarquia natural. Per generar alarma social i donar a entendre al públic que aquesta insubordinació ha de ser reprimida, s'empra com a recurs discursiu el perill d'una possible venjança en forma de màgia perjudicial. El relat de les

²³ Cf. Annex 6.2.3., fragment III, línies 1-3.

²⁴ Cf. Annex 6.2.3., fragment III, línies 1-4.

²⁵ Cf. Annex 6.2.3., fragment V.

²⁶ Cf. Annex 6.2.3., fragment V.

dones enverinadores o *veneficae* fou especialment prolífic a la Roma imperial, on sovint s'acusaven dones de classe alta d'emprar beuratges per tal de desfer-se dels seus rivals polítics (cf. Agripina la Menor, per exemple). Durant aquest capítol, els inquisidors encara tenen ocasió d'esplaiar-se en més diatribes al voltant de la “perillositat” de les dones:

*Audiamus et aliam proprietatem per uocem. Nam sicut est mendax in natura, sic et in loquela, nam pungit et tamen delectat. Vnde et earum uox cantui syrenarum assimilatur, que dulci melodia transeuntes attrahunt et tandem occidunt. Occidunt quidem quia et marsupia euacuant, uires auferunt et Deum perdere cogunt. Iterum Valerius ad Rufinum: hec loquens placet delectatio et pungit delictum, flos Veneris rosa est, quia sub eius purpura multi latitant aculei. Prouerbia V: nitidius oleo guttur eius, id est, locutio nouissima eius amara quasi absintheum.*²⁷

Atenguem ara una altra de les seues propietats, la veu. Perquè de la mateixa manera que és mentidera per naturalesa, així és també en la parla, ja que afligeix i alhora delecta. Per açò, la seua veu s'assimila al cant de les sirenes, que atrauen els transeünts amb la seua dolça melodia i finalment els maten. Els maten perquè buiden les seues bosses, s'emporten les seues forces i els obliguen a abandonar a Déu. De nou, Valeri a Rufí: “quan ella parla complau la delectació i desperta el delicte: la flor de Venus és una rosa, ja que baix del seu color porpra s'amaguen moltes punxes”. Proverbis V: la seua gola és més suau que l'oli, el que vol dir que finalment les seues paraules són gairebé tan amargues com l'absenta.²⁸

Seguint una retòrica molt comuna i amb molt de recorregut en l'ideari patriarcal del món occidental, en aquesta ocasió els autors exposen la naturalesa mentidera i enredradora de les dones. Comparen el seu ús de la paraula amb la màgia depredadora de les sirenes, monstres femenins que en el *folklore* europeu empren el seu cant per atreure sexualment els mariners i posar fi a les seues vides. Durant l'edat mitjana les dones eren representades iconogràficament baix moltes aparences diferents, sobretot d'éssers fantàstics, totes negatives —a excepció de la de la Verge Maria— i relacionades amb la luxúria. Foren sobretot les imatges de sirenes que adquiriren un significat obscè, expressant la seducció femenina per antonomàsia i simbolitzant el desig que porta dolor (Sáenz 2004: 150). Com

²⁷ Cf. Annex 6.2.3., fragment VI, línies 16-22.

²⁸ Cf. Annex 6.2.3., fragment VI, línies 17-25.

a suposats testimonis d'aquesta creença, Kramer i Sprenger es tornen a recolzar en l'exegesi bíblica: Sant Valeri comparteix amb Rufí un advertiment sobre el desig sexual, referint que les dones despertien el pecat amb les seues paraules. Ho resumeix en una metàfora on l'amor (Venus) és una rosa —és a dir, una flor bonica, però perillosa— perquè amaga moltes espines, igual que les dones amaguen perills i pecats tot i ser atractives en l'aspecte i la veu.

Per intentar reforçar encara més aquest ideari masclista, els autors decideixen fer un repàs històric parlant de regnes que, segons ells, han vist els seu destí truncat per culpa de les infinites maldats de les dones:

*Queramus inuenimus fere omnia mundi regna propter mulieres fuisse euersa. Primum enim quod fuit regnum felix, scilicet Troye. Propter raptum unius femine, scilicet Helene, destructum est multis milibus grecorum occisis. Regnum iudeorum multa mala et exterminia habuit propter pessimam reginam Iezabel et filiam eius Athalias reginam in regno Iude, que occidi fecerat filios filii ut eo mortuo ipsa regnaret sed utraque occisa. Regnum romanorum multa mala sustinuit propter Cleopatram reginam Egypti pessimam mulierem. Et sic de aliis. Vnde et non mirum si mundus iam patitur ob maliciam mulierum. Demum inspiciendo corporis ipsius carnalia desideria. Vnde innumera nocumenta uite humane contingunt. Vt merito, cum Cathone Vticensis dicere possumus: si absque femina possit esse mundus, conuersatio nostra non esset absque Diis, cum reuera si mulierum non essent nequicie —etiam tacendo de maleficis— adhuc ab innumeris periculis mundus remaneret exoneratus.*²⁹

Si indagam, descobrim que gairebé tots els regnes del món han sigut arruïnats a causa de les dones. Primer aquell que fou certament un regne feliç, Troia. Arran del rapt de d'una dona, és a dir, d'Helena, la ciutat fou destruïda i molts milers de grecs foren morts. El regne dels jueus va sofrir molts mals i ruïnes a causa d'una reina pèssima, Jezabel, i la seua filla Atalia, reina de Judà, que va fer matar els fills del seu fill per tal que regnés ella mateixa un cop ell mort, però una i altra van ser mortes. El regne dels romans suportà moltes maldats per culpa de Cleòpatra, reina d'Egipte, la més dolenta de les dones. I així amb les altres. Per açò, no és d'estranyar si el món ara pateix per causa de la malícia de les dones. [...] Amb raó, podríem dir amb Cató

²⁹ Cf. Annex 6.2.3., fragment VI, línies 1-12.

d'Útica: “si hi pogués haver món sense la dona, la nostra convivència no estaria mancada dels déus, ja que realment si no existís la corrupció de les dones —encara sense parlar de les bruixes— el món romandria exonerat d'innumerables perills”.³⁰

A continuació, en un passatge especialment escandalós, es torna a equiparar les dones amb éssers mitològics monstruosos per recalcar la seua naturalesa depredadora:

*Valerius ad Rufinum: Chimeram mulierem esse nescis, sed scire debes quod monstrum illud triforme, insigni uenustetur facie leonis, olentis maculetur uentre capre, uirulente cauda uippere armetur. Vult dicere quod est aspectus eius pulcher, tactus fetidus, conuersatio mortifera.*³¹

Valeri a Rufi: no saps que la dona és la Quimera, però has de saber que és un monstre triforme, embellit amb la cara d'un insigne lleó, embrutat amb l'olor del ventre d'una cabra i armat amb la virulenta coa d'una víbria. Amb açò vol dir que és bonica d'aspecte, contaminant al tacte i mortalment perillosa si hom s'hi relaciona.³²

Aquests fragments són només alguns dels exemples de com el *Malleus Maleficarum* basteix constantment un discurs que alimenta la desconfiança entre gèneres i la demonització de les dones, de manera que constitueix “um dos instrumentos mais importantes na produção da justificativa para a desconfiança, culpabilização e o ódio dirigido às mulheres” (Martins et al. 2024: 9). Però quins interessos hi tenien, les elits del segle XV, a difondre aquest dispositiu discursiu sobre la “perillositat” de la feminitat? Per començar, no podem oblidar que aquest text prové dels cercles eclesiàstics, on es pensava en les dones com a temptació i perill per als vots de castedat dels clergues (Levack 1995: 137). Però el gruix de la resposta el trobam segurament en el context social, en el nou ordre que estava en construcció: el desplegament d'aquesta retòrica en aquest moment concret no és cap casualitat, i s'entén molt millor si el situam com a part dels processos al voltant de la gran caça de bruixes.

Recuperam el moment històric dels tancaments de terres comunals com a detonant material de la caça de bruixes, tal com proposa Federici. A *Caliban i la bruixa* (2018) descriu àmpliament d'un moment d'alta torbació social, on les revoltes antifeudalistes

³⁰ Cf. Annex 6.2.3., fragment VI, línies 1-13.

³¹ Cf. Annex 6.2.3., fragment VI, línies 12-15.

³² Cf. Annex 6.2.3., fragment VI, línies 13-17.

(aldrulls en contra de l'alçament de tanques entre els camps, per exemple) estaven a l'ordre del dia, i on era comú que les heretgies s'organitzassin en societats comunals per fer front a les ingerències creixents de l'Església i l'Estat, tant en l'esfera pública i de treball com en la privada. En aquestes protestes i organitzacions alternatives les dones hi tenien un paper destacat, sent majoritàries en heretgies com la de les beguines,³³ per exemple. Així, les caces de bruixes serien, en part, una manera de sufocar el poder social que les dones havien aconseguit en els darrers anys prenent partit de la lluita de classes i organitzant-se al marge del govern. A escala individual, per altra banda, les dones podien ser populars i reconegudes dins les seues comunitats pel seu domini dels remeis o la fetilleria, i açò podia ser vist com una amenaça per a unes autoritats que en aquell moment malden per ofegar qualsevol manifestació de poder popular. A més a més, les creences en poders sobrenaturals haurien començat a fer nosa a unes estructures de poder de cada vegada més centralitzades i dirigides a créixer econòmicament: que la *plebs* intentés influir en el curs dels esdeveniments a través de la bruixeria era alarmant en una època en què els tancaments provocaven manifestacions, aldrulls i revoltes populars, on a més a més hi participaven dones. En conclusió: a la persecució contra les bruixes, les autoritats castigaven simultàniament l'atac contra la propietat privada, la insubordinació social, les creences màgiques (que s'escapaven del seu control), juntament amb la desviació d'una norma que —com veurem més endavant— havia començat a col·locar la conducta sexual i la procreació sota el control de l'Estat (Federici 2020: 27-28).

La part que l'autora dedica a aquest context històric anterior a la caça de bruixes ens va fer pensar directament en les tesis de Kimberly Stratton (2007: 72). En una tasca d'anàlisi de l'evolució de l'acceptació social de la figura de la bruixa a Roma, Stratton conclou que el retrat de les *sagae* com a dones extremadament violentes i luxurioses a la literatura imperial es basa en un discurs paral·lel sobre la perillositat de la independència (sobretot pel que fa a la sexualitat) de les dones, que comença a circular al món romà al s. III a.n.e. després que l'ordre patriarcal es vegi amenaçat i desafiat pel sorgiment d'una elit femenina que s'enriqueix i pren rellevància sociopolítica. Trobam dos exemples clars d'aquest rebuig creixent provinent de l'Estat durant els governs d'Agripa i Neró, que

³³ Les beguines eren les dones pertanyents a un moviment social i religiós sorgit a finals del segle XII arreu d'Europa. Portaven una vida de reclusió religiosa al marge de les estructures eclesiàstiques; independents de qualsevol autoritat masculina, eren viudes i solteres i practicaven el celibat. Els seus anàlegs masculins eren els begards (cf. Panciera 2009).

ordenen expulsar i executar fetillers, bruixots i astròlegs el 33 a.n.e., 16/15 e.c. i 68 e.c. respectivament (Dickie 2003: 192). Així, la literatura romana al voltant de la fetilleria-bruixeria constituïa una eina més de poder imperial que es posava en marxa en els moments de la història de Roma on les dones gaudeixin d'una major llibertat, i que aconseguí cristal·litzar una sèrie de tòpics misògins que esquitxaren tota la història posterior. Pensant en l'actualitat, les dones encara poden ser vistes com a perilloses seguint una pràctica discursiva que les assenyala com a desestabilitzadores de la cultura occidental, en tant que lligades a la naturalesa, al que és inferior o salvatge, que ha de ser domesticat (Martins et al. 2024: 20). Salvant totes les distàncies cronològiques, té molt de sentit que aquesta mena de dispositius discursius es posin en marxa quan l'ordre patriarcal es veu amenaçat: el discurs sobre la immoralitat femenina demostraria una clara preocupació dels homes envers el seu poder sociopolític. En definitiva: els governs d'aquella Europa en les primícies de la modernitat no haurien dedicat tants esforços i recursos materials —tants judicis, tortures i execucions devien ser molt costosos— per anar contra centenars de milers de dones si no fos perquè aquestes representaven de qualque manera un desafiament a l'ordre establert. En aquest sentit, pot ser interessant no caure en una retòrica completament victimista i veure la bruixeria com una manera de reivindicació i rebel·lia.

Fe-minus: la manca de fe en les dones

Un altre aspecte bàsic en la propensió a la bruixeria és, sense dubtes, la poca fe que demostra el gènere femení segons els autors dominics:

*Patet et in prima muliere quod ex natura minorem habent fidem, cum dixit serpenti interroganti, quare non ederent de omni ligno paradisi, respondit: de omni, et cetera, ne forte moriamur, in quo ostendit se dubitare et non fidem habere ad uerba Dei, que omnia etiam ethymologia nominis demonstrat. Dicitur enim a femina fe et minus, quia semper minorem habet et seruat fidem et hoc ex natura quo ad fidelitatem. [...] Mala ergo mulier ex natura cum citius in fide dubitat etiam citius fidem abnegat, quod est fundamentum in maleficis.*³⁴

³⁴ Cf. Annex 6.2.3., fragment IV.

Es fa evident en la primera dona que, per naturalesa, tenen menys fe, ja que quan la serp va preguntar per què no havien menjat de tots els arbres del Paradís, va respondre “de tots (...), perquè moriríem”, en què demostrà que dubtava, i que no tenia fe en la paraula de Déu. Tot açò ho demostra l’etimologia del seu nom, perquè se l’anomena “femina” de “fe” i “minus”, ja que sempre té i preserva per naturalesa una fe menor pel que fa a la fidelitat. [...] Per tant, una dona dolenta és, per naturalesa, més ràpida a dubtar de la fe i també més ràpida a renegar de la fe, fet que és el fonament en la bruixeria.³⁵

Per mantenir l’argument que les dones són naturalment menys pietoses de Déu i, per tant, més propenses en caure en falses creences, els autors ens remeten al llibre del Gènesi (Gen 3, 1-3). La serp demana a Adam i Eva quines són les indicacions de Déu pel que fa a consumir fruits del Paradís, i la primera dona respon que els únics que tenen prohibits són els de l’arbre que hi ha al bell mig del jardí; dels altres, en poden menjar. Per què aquesta resposta demostra tan flagrantment una falta de fe en Déu, no ho sabem explicar. A continuació es proven de recolzar en una falsa etimologia, al·legant que la paraula llatina *femina* prové de la unió entre els mots *fe* i *minus*, “fe menor”.³⁶

Promiscuïtat i luxúria: com la sexualitat femenina porta a la bruixeria

Però, finalment, els autors conclouen que tota la bruixeria troba el seu origen en la luxúria i el desig sexual ardent, que també consideren faltes pròpiament femenines:

*Concludamus: omnia per carnalem concupiscentiam, que quia in eis est insatiabilis.*³⁷

En conclusió: tota [la bruixeria] prové de la concupiscència carnal, que en elles és insaciable.³⁸

I que es relacionen amb la maldat o amb la pobresa moral:

³⁵ Cf. Annex 6.2.3., fragment IV.

³⁶ En realitat, *femina* provindria de l’arrel indoeuropea **d^heh₁-* (Michiel de Vaan). Per l’època, l’etimologia que presenten podria inspirar-se en una forma romànica més semblant a *fe* que no pas a *fides*, tot i que està clar que la seua misogínia és superior al seu rigor lingüístic. El més curiós és que sembla estar present únicament en aquesta obra. El nostre sincer agraïment al professor Alemany per l’ajuda en aquesta qüestió.

³⁷ Cf. Annex 6.2.3., fragment VI, línies 22-23.

³⁸ Cf. Annex 6.2.3., fragment VI, línies 25-26.

*Dicendum ut ex precedenti questione patuit, quod quia tria generalia uicia, scilicet infidelitas, ambitio et luxuria precipue in malis mulieribus regnare uidentur. Ideo ille pre ceteris maleficiis intendunt, que pre ceteris illis uiciis dedite sunt. [...] Ideo et ille inter ambitiosas amplius infecte sunt que pro explendis suis prauis concupiscentiis amplius inardescunt, ut sunt adultere, fornicarie et magnatorum concubine.*³⁹

S'ha de dir, tal com es fa palès en la qüestió precedent, que hi ha tres vicis generals, que són la infidelitat, l'ambició, i la luxúria, els quals sembla que dominen principalment damunt les males dones. Per aquesta raó, aquelles que són més donades a aquests vicis que les altres són les qui abans que altres tendeixen cap a la bruixeria. [...] I per açò, entre aquelles que són ambicioses, resulten més àmpliament infectades aquelles que es mostren més ardents en l'acompliment de les seues pravitats luxurioses, perquè són adúlteres, fornicàries i concubines dels poderosos.⁴⁰

Durant l'obra trobam diverses mencions a la voluptuositat i la promiscuïtat de les dones, que són considerades en general més carnals i indulgents pel que fa al sexe que els homes:

*Ratio naturalis est quia plus carnalis uiro existit, ut patet in multis carnalibus spurcitiis. Qui etiam defectus notantur in formatione prime mulieris cum de costa curua formata fuit, id est de costa pectoris que est torta et quasi contraria uiro. Ex quo defectu etiam procedit quod cum sit animal imperfectum, semper decipit.*⁴¹

La raó natural és que és més carnal que l'home, com es fa palès en moltes abominacions carnals. Són defectes que també es noten en la formació de la primera dona, ja que va ser formada d'una costella torta, çò és, d'una costella del pit que és torçada i gairebé oposada a l'home. I d'aquest defecte procedeix que sigui un animal imperfecte, que sempre decep.⁴²

En aquest passatge concret els autors intenten justificar la inferioritat ontològica de les dones a partir del relat bíblic de la seua pròpia creació, on Eva és creada a partir d'una

³⁹ Cf. Annex 6.2.3., fragment VII, línies 2-8.

⁴⁰ Cf. Annex 6.2.3., fragment VII, línies 2-10.

⁴¹ Cf. Annex 6.2.3., fragment III, línies 3-7.

⁴² Cf. Annex 6.2.3., fragment III, línies 4-8.

costella d'Adam. La costella és caracteritzada com a “torta”, “contrària” a l'home, i aquesta descripció física s'utilitza com a metàfora per als seus suposats defectes intel·lectuals o morals. En aquesta dicotomia se situa la figura masculina en la normalitat o neutralitat i la femenina com a contrària, antinatural, en la situació de subalternitat. Aquesta idea té una profunditat cronològica amplíssima, i ens remet a autors com Aristòtil (les dones com a homes incomplets). Recordem, però, que segons les creences judaiques de l'edat mitjana (cf. Talmud de Babilònia) hi hauria hagut una dona abans que Eva, Lilit, a qui Déu creà de manera igual a Adam. En el moment de tenir relacions sexuals, però, Lilit es va negar a col·locar-se sota d'ell, en una postura submisa, per la qual cosa entraren en conflicte i ella abandonà l'Edèn. Va ser llavors que Déu portà a la vida Eva a partir de la costella del primer home, aquesta vegada com a creació subalterna.

El pensament que les dones es deixaven endur per la luxúria era especialment pertinent amb relació al crim de bruixeria, ja que es creia que sovint el tracte amb el diable era el resultat d'una temptació de caràcter sexual, que culminaria en relacions sexuals promiscues i col·lectives al sàbat. Era una idea viva al món secular, però, com ja hem comentat, era sobretot present entre els clergues, que les veien com una amenaça als seus vots de castedat. No seria fins al segle XVIII que aquest pensament quedaria substituït per la idea de la passivitat total (Levack 1995: 137-138).⁴³

Aquesta relació entre la promiscuïtat i la luxúria amb la bruixeria ve de lluny: a l'antiga Roma les figures de les fetilleres i les prostitutes estaven íntimament lligades. El testimoni de Plaute a través de les seues obres (cf. *Mostellaria* i *Miles gloriosus*) suggereix clarament que les prostitutes i les *lenae* (les mestresses, encarregades dels bordells) de principis de segle II a.n.e. creien practicar màgia contra els homes i ser-ne expertes; podem notar que l'autor dona per fet que l'audiència és familiar amb l'associació entre màgia eròtica i prostitució. Horaci es refereix a la bruixa Canídia com a *paelex*, derivat de *παλλακή*, un dels mots grecs per “prostituta”. La figura de la *lena* (proxeneta) que també és fetillera és un tòpic present a la literatura, així com ho és la fetillera-prostituta. De fet és probable que, a l'època romana, un cert nombre de dones

⁴³ A l'antiguitat existia la imatge de la dona luxuriosa i insaciable, però ja convivia amb una idea de passivitat sexual: en la procreació la dona era el receptacle, l'element passiu; no es concebia que dues dones poguessin mantenir relacions sexuals perquè mancava l'element actiu, etcètera.

majors i pobres que vivien de l'alcavoteria complementessin els seus ingressos amb encàrrecs de fetilleria, sobretot de màgia eròtica (Dickie 2003: 164, 184).

En el moment de les persecucions, el prototip de sospitosa era una dona amb mala reputació, amb un comportament lasciu i promiscu en la seua joventut, que tenia fills fora del matrimoni i una conducta contradeia el model de feminitat que s'imposà a les dones de l'Europa d'aquell moment a través de la llei, els sermons clericals i la reorganització de la família (Federici 2020: 27). En el context de l'acumulació primitiva del capital, el sistema de producció incipient imposà la divisió sexual del treball i relegà a les dones al context privat i a les tasques reproductives i de cures. Així doncs, la classe capitalista emergent necessitava degradar la sexualitat i els plaers femenins, i relegar-los a fins utilitaris com la satisfacció sexual dels homes o la procreació d'una abundant força de treball (Federici 2020: 36). Així, el *Malleus Maleficarum* constituí un potent altaveu per a la difusió d'aquestes noves idees relacionades amb el control de la sexualitat femenina, d'aquest nou model asexuat, obedient, submís i subordinat a la masculinitat, on havien d'encaixar per ser socialment acceptades i defugir la repressió del règim de terror que fou la gran caça de bruixes.

Unes consideracions finals sobre la qüestió de gènere al *Malleus Maleficarum*

Arribat aquest punt consideram interessant comentar que, seguint una ideologia totalment contrària a la que hom troba aquí exposada, existeix literatura dedicada a intentar deslligar al màxim les nocions de gènere del fenomen de la gran caça de bruixes. És el cas, per exemple, de l'article "A War on Women? The Malleus Maleficarum and the Witch-Hunts in Early Modern Europe", de Morgan L. Stringer, publicat el 2015 de la mà de la Universitat de Mississipi. En aquest, l'autora analitza el text de Kramer i Sprenger per acabar afirmant que la caça de bruixes no podia ser una "guerra" contra les dones, emprant com a argument principal que el tractat seria un cas únic dins la literatura demonològica pel que fa a l'extremisme del seu discurs misogin i, per tant, poc representatiu del context general. Tot i que pot resultar pertinent posar en qüestió fins a quin punt el contingut d'una sola obra pot ser considerat el paradigma absolut d'una època, consideram que la tesi d'Stringer presenta greus limitacions, tant pel que fa a l'anàlisi històrica com a la seua vigència actual. És veritat que no tota la caça de bruixes era dirigida a represaliar les dones, de fet ja hem vist que també s'hi mesclaven mòbils de caràcter socioeconòmic i interessos de classe. Així i tot, són les raons per les quals es desestima aquesta idea les

que ens agradaria poder confrontar, ja que alhora aquest exercici ens servirà de conclusions per tot el que s'ha situat fins ara al voltant de la qüestió de gènere.

El primer error és, segurament, operar dins un marc històric massa estret i tractar el *Malleus Maleficarum* de manera descontextualitzada. Com ja hem argumentat en diverses ocasions, l'obra és només una baula dins d'una cadena ideològica que parteix de segles enrere, i per tant rebutjar-la com a anomalia és epistemològicament perillós; és del tot impossible analitzar i entendre la complexitat de la bruixeria pensant directament en la baixa edat mitjana o l'edat moderna, i és impensable fer afirmacions sobre l'objectiu de la caça de bruixes únicament en base a tractats demonològics. Stringer (2015: 3) afirma que és la ideologia pròpia de l'edat moderna la que fa que el crim de bruixeria encaixi més amb les dones ("Early Modern European witch-hunts were not a war on women. Western European witchcraft beliefs made it more likely that a woman would be accused of witchcraft"), però el fet és que la majoria d'elements que conformen les acusacions més habituals ja estaven relacionades amb el món femení dins les creences populars i un imaginari col·lectiu de gran profunditat cronològica. Per altra banda, l'autora intenta crear una dicotomia constant entre "la dona" i "la bruixa", quan en moltes ocasions és impossible de discernir on comença i on acaba la caracterització d'una i de l'altra. En les seues paraules: "beliefs about women did not form the beliefs about witchcraft; instead beliefs about witchcraft marked women as easier targets for accusations." (Stringer 2015: 61). Com podria ser, açò, si la base de moltes de les creences envers la bruixa moderna és, com hem vist, la realitat material de les dones i les fetilleres a l'antiguitat?

Com hem vist, la sexualitat femenina ha sigut sempre un factor indeslligable del concepte de bruixeria. Sobre aquest aspecte, Stringer afirma que "[t]he *Malleus Maleficarum* certainly emphasized women's sexual immorality, but it is clear in other treatises that this is a trait of a witch, not of a woman." (2015: 61). És cert que la visió de Kramer i Sprenger és molt exagerada, i és molt difícil imaginar que la tendència general fos combregar-hi al cent per cent. Tal com apunta encertadament Bailey, però, a les autoritats no els calia operar dins d'un sistema tan extremament misogin com el del *Malleus* per acceptar que les dones eren més dèbils a la seducció del diable que els homes i que, per tant, eren més propenses a ser bruixes que ells (2002: 128). A més, que l'obra no sigui del tot representativa del discurs demonològic del moment no implica que sigui irrellevant. Com hem anat insistint, el text serveix per cristal·litzar i sistematitzar un discurs ja consolidat a l'imaginari col·lectiu i al pensament eclesiàstic, i podríem dir que en marca el clímax:

reduir-la a una excepció aïllada és deslligar-la injustificadament d'una llarga tradició discursiva que va des de l'antiguitat clàssica fins a l'edat mitjana.

Per una banda, tenim la innegable associació entre la prostitució i el llibertinatge sexual propi de la societat romana, i per altra tenim el mateix text del *Malleus Maleficarum* replet de mencions respecte de la naturalesa sexual de les dones, que les fa més propenses a la bruixeria. Recordem, a més, que bona part dels passatges més punyents pel que fa a la perillosa voluptuositat de les dones no són propis dels autors, sinó paràfrasis del *Formicarius* de Iohannes Nider, escrit dècades abans, per molt que Stinger insisteixi a aïllar el *Malleus* com a excepció en termes de misogínia. És per açò que el més lògic és pensar que, de fet, és tractat com un tret propi de les dones i no de les bruixes: l'estereotip existeix i s'aplica a la nova forma del crim, a la bruixeria en el sentit modern.

Finalment, un dels elements més greus de l'enfocament de Stringer és la desconexió amb el present, tenyida d'un fort biaix eurocentrista. La persecució de bruixes no és una anomalia del passat, sinó que és fenomen viu: encara avui dia, milers de dones són torturades i assassinades per crims de bruixeria a països on la caça arribà mitjançant la colonització. Aquestes violències actuals —fonamentades en la superstició, però també en les estructures de gènere i de poder— reproduïxen patrons estructurals molt similars: dones pobres, velles o independents acusades d'amenaçar l'ordre comunitari o familiar. Com diu Kimberly Stratton: “As we have seen, stereotypes of witches and sorcerers emerged in the ancient world as foils in the struggle to define legitimate power and authority. Similarly, in the twenty-first century, ideas about fanatical extremists arise in opposition to claims of freedom and democracy: each side of the conflict claims legitimacy by painting the Other as the barbaric and demonic rival.” (2007: 179-180). Així, arraconar la dimensió de gènere d'aquest fenomen no constitueix únicament un greuge històric, sinó una negligència política.

És evident que el gènere en el fenomen de la caça de bruixes és un tema molt complex i que pot generar un debat molt extens. En realitat, ara mateix no ens importa si és cert o no que fou un fenomen creat *ad hoc* per a represaliar dones. De fet, tot i que l'anàlisi del *Malleus Maleficarum* per si mateix no és suficient per arribar a cap conclusió definitiva, no ho creim així. El que creim és que la bruixeria moderna és un crim que beu d'arrels molt profundes i es modela a conveniència de les elits per exercir un control social,

sobretot damunt les dones. Per crear-se, es nodreix d'ideals i estereotips de gènere ja existents, i es mescla amb totes les noves creences del cristianisme de l'edat mitjana, sobretot pel que fa a l'existència del dimoni i els seus pactes amb humans (i avui en dia, a les societats on encara està present, es deu adaptar i mesclar amb altres realitats i imaginaris culturals). Que els homes també pateixin represàlies relacionades amb el crim de bruixeria —tot i que les dades ens indiquen que a l'edat moderna n'eren molt pocs— només posa de manifest que a la creació del crim i en la persecució sistemàtica també s'hi mesclen factors socioeconòmics i de classe (atacs contra la propietat privada, insubordinació social...). Aquesta és una noció molt present a les tesis de Federici, per exemple: no és incompatible, doncs, amb defensar que és una operació dirigida majoritàriament contra les dones.

Després d'aquesta qüestió sisena de la part primera, tan enfocada a definir la naturalesa de les dones en general, Kramer i Sprenger passen a tractar aspectes específics de les bruixes i les pràctiques de bruixeria, que analitzam a continuació.

3.2. *Maleficia pertractant*: els poders sobrenaturals

Si ja hem dedicat el punt anterior a parlar de qui i com són les bruixes (i, de pas, les dones en general, és clar), ara passam a discutir les seues pràctiques. Com dèiem, són cinc les característiques comunes que formen part del concepte acumulatiu de bruixeria, totes presents al tractat que en aquest cas ens ocupa: l'ús de *maleficia*, el pacte diabòlic, l'aquellarre, el teletransport i la metamorfosi. Dedicam a continuació uns breus apunts als tres darrers elements. Durant el *Malleus Maleficarum* es fan diverses mencions a la capacitat de les bruixes de convertir els homes en bèsties,⁴⁴ una narrativa amb clars ressons homèrics. Cal comentar que, en general, els intel·lectuals de l'edat moderna⁴⁵ no creien que aquestes metamorfosis fossin físicament reals, sinó productes il·lusoris del diable. Així mateix, el tractat s'estén bastant en una discussió sobre si la capacitat de teleportació de les bruixes era física o només virtual, com les mutacions.⁴⁶ La idea de la transportació viu fortament lligada a la capacitat de volar i ens remet a les figures mitològiques de les *strigae* i *lamiae*, monstres voladors femenins que, al *folklore* grecoromà, raptaven criatures per xuclar-les la sang.

Per altra banda, tot i tenir una importància cabdal en la configuració de la figura de la bruixa moderna, en aquest tractat les trobades nocturnes —aquellarres o sàbats— només es comenten de passada, com veurem en un fragment que analitzarem més endavant. Un altre element interessant i present al text de Kramer i Sprenger és el suposat control que tenen les bruixes sobre els fenòmens meteorològics: se'ls atribueixen poders per produir i invocar pedregades i tempestes, amb llamps que poden impactar en humans i animals.⁴⁷ Tanmateix, tenint en compte la temàtica d'aquest estudi, hem decidit dedicar aquesta part a tractar extensament una única qüestió: l'ús de màgia perjudicial o màgia negra —*maleficia*— relacionada amb la sexualitat, la reproducció i la infantesa, ja que és la més present durant el text inquisitorial.

⁴⁴ Cf. Part II, qüestió I, capítol 8.

⁴⁵ Brian Levack (1995: 49) menciona Pierre Le Loyer, Martín del Río i Jean de Nynauld a tall d'exemple.

⁴⁶ Cf. Part II, qüestió I, capítol 3.

⁴⁷ Cf. Part II, qüestió I, capítol 15.

3.2.1. *Venereum actum et conceptus inficiendo*: (in)fertilitat i violència contra infants

Com introduïem anteriorment, la sexualitat i el control del cos resulten indeslligables del concepte de bruixeria. Ja en l'antiguitat, les fetilleres s'encarregaven d'intentar donar resposta als mals i les preocupacions dels seus clients, sobretot de caràcter amorós-sexual, a partir d'encanteris d'atracció, filtres i *defixiones*: fer tornar la persona estimada, generar a qualcú desig o odi cap a una altra persona, evitar embarassos o bé produir-los, aconseguir millorar la fertilitat o el rendiment sexual, o, al contrari, privar un rival de desig o produir-li impotència... els seus encàrrecs en aquest sentit eren molt variats (Dickie 2003: 188-189). La principal novetat d'aquesta època, és, doncs, la falta d'acceptació social i el tractament denigrant i demonitzador envers aquestes pràctiques. Ja a la butlla que precedeix al *Malleus*, el papa Innocenci VIII va voler deixar constància del següent:

*Sane nuper ad nostram non sine ingenti molestia peruenit auditum quod in nonnullis partibus Alamanie superioris, nec non in Maguntinensis, Coloniensis, Treuerensis, Saltzburgensis et Bremensis, prouinciis, ciuitatibus, terris, locis et diocesibusque plures utriusque sexus persone, proprie salutis immemores et a fide catholica deuiantes, cum demonibus incubis et succubis abuti ac suis incantationibus, carminibus et abiurationibus aliisque nefandis superstitiis et sortilegiis, excessibus criminibus et delictibus mulierum partus, animalium fetus, terre fruges, uinearum uuas et arborum fructus, nec non homines, mulieres, iumenta, pecora, pecudes et alia diuersorum generum animalia. Vincas quoque pomeria, prata, pascua, blada, frumenta et alia terre legumina perire, suffocari et extinguere facere et procurare, ipsaque homines, mulieres, iumenta, pecora, pecudes et animalia diris tam intrinsecis quam extrinsecis doloribus et tormentis afficere et excruciare. Ac eosdem homines ne gignere et mulieres ne concipere, uirosque ne uxoribus et mulieres ne uiris actus coniugales reddere ualeant impedire.*⁴⁸

De fet, fa poc ha arribat a oïda nostra, no sense un immens malestar, que a qualcunes parts de l'Alemanya superior —així com a les províncies, ciutats, terres, regions i diòcesis de Magúncia, Colònia, Trèveris, Salzburg i Bremen— moltes persones de tots dos sexes, oblidades de la pròpia salvació i desviant-se de la fe catòlica, consumides per dimonis íncubes i súcubes, amb els seus encantaments, abjuracions

⁴⁸ Cf. Annex 6.2.2., línies 13-24.

i càntics, i altres sacrílegues supersticions i sortilegis, crims i delictes excessius, fan i procuren que els parts de les dones, les cries dels animals, els fruits de la terra, el raïm dels ceps i la fruita dels arbres, però també els homes, les dones, el bestiar, el ramat, les bèsties, i la resta d'animals de diverses espècies, vinyes i també horts, prats, pastures, la civada, el blat, i tots els altres cereals de la terra morin, s'ofeguin i s'extingeixin, i afligeixen i torturen aquests mateixos homes, dones, bestiar, ramat, bèsties i animals amb dolors i turments espantosos, tant interns com externs. I aquestes mateixes persones impedeixen als homes procrear i a les dones concebre: ni els homes amb les seues dones ni les dones amb els seus marits poden realitzar l'acte sexual.⁴⁹

És curiós veure com durant aquest document previ sí que es fan mencions a homes que practiquen màgia (“moltes persones de tots dos sexes”), mentre que durant el propi tractat Kramer i Sprenger s'estimen més emprar en totes les ocasions un femení “genèric” (*maleficarum*, etc.). En aquest fragment, Innocenci VIII refereix una sèrie de fenòmens que, diu ell, li han arribat a orelles des de diverses parts de les terres alemanyes: homes i dones que han sigut absorbides per energies demoníaqes (tant íncubes com súcubes, és a dir, tant masculines com femenines) i ara sabotegen els parts de les dones i dels animals, fan morir les seues criatures, fan que els fruits de la terra morin, que plantacions siguin infèrtils, i impedeixen a les parelles realitzar l'acte sexual i, per tant, concebre.

Violència contra la terra i el bestiar

Primerament, parem atenció a les acusacions relatives als animals i els cultius. Per entendre l'origen i la importància d'aquestes acusacions hem de recordar el context de privatització de les terres en què Federici situa el sorgiment de la caça de bruixes, sobretot en territori anglès. En la societat feudal, les dones sense recursos o vídues (especialment si no tenien cap fill per ajudar-les) eren mantingudes per la comunitat, igual que altres persones pobres en general. La combinació d'un augment exponencial dels preus i la pèrdua de drets consuetudinaris (sobretot el costum d'heretar una porció de la terra del marit difunt) les deixaria sense mitjà de subsistència, formant part de la població de pagesos sense accés a la terra. Segons Federici, açò explicaria el ressentiment als béns d'altri, sobretot als seus animals, “que potser pasturaven a la terra que abans era

⁴⁹ Cf. Annex 6.2.2., línies 12-25.

comunal”, i les amenaces i insults als veïns de què sovint se les acusava, segurament fruit de la ràbia per la sensació d’injustícia i el rebuig de la marginació social (2020: 25-27). —De fet, aquesta mateixa pobresa i l’exclusió de la comunitat, presents a una gran part d’actes inquisitorials a l’hora de definir el perfil de les acusades, són claus per dibuixar l’estereotip de la bruixa moderna que ha perviscut a través dels segles—. En general, és evident que exercir violència als animals que són propietat d’una altra llar pot comportar un crim molt greu en societats rurals, ja que en depenen per a la seua subsistència, i per tant les acusacions al respecte devien causar prou expectació i agitació pública.

Inferències en l’acte sexual: els crims reproductius

Ja dins el mateix tractat, a la pregunta sisena de la primera part ens trobam un llistat de set transgressions sexuals i crims reproductius, mètodes pels quals les bruixes poden inferir en l’acte sexual i la gestació:

*Et hoc ex septemplici maleficio, ut in bulla tangitur, uenereum actum et conceptus in utero uariis inficiendo maleficiis. Primo mentes hominum ad inordinatum amorem et cetera immutando. Secundo uim generatiuam impediendo. Tercio membra illi actui accomoda auferendo. Quarto homines prestigiosa arte in bestiales formas mutando. Quinto uim generatiuam quo ad femellas destruendo. Sexto aborsum procurando. Septimo infantes demonibus offerendo, absque aliis animalibus et terre frugibus quibus uaria nocumenta inferunt.*⁵⁰

I aquí, tal com es tracta a la butlla papal, set delictes amb què, a partir de diferents bruixeries, infecten l’acte veneri i la concepció a la matriu. Primerament, alterant les ments dels homes per tal de desbaratar el seu amor. En segon lloc, impeding la força generativa. Tercer, prenent-los els membres preparats per a aquest acte. Quart, fent mutar els homes en aparences animals a través de l’art il·lusòria. Cinquè, destruint la força generativa en les dones. Sisè, procurant l’avortament. Setè, oferint les criatures als dimonis, llevat d’alguns animals i fruits de la terra que causen perjudicis diversos.⁵¹

⁵⁰ Cf. Annex 6.2.3., fragment VII, a partir de la línia 8.

⁵¹ Cf. Annex 6.2.3., fragment VII, a partir de la línia 10.

Com veim, Kramer i Sprenger adjudiquen a les bruixes les capacitats sobrenaturals de modificar els pensaments o els efectes dels homes, fer-los impotents, fer infèrtils les dones i provocar-les avortaments, així com també les fan responsables de dues estranyes idees relacionades l'il·lusionisme: les bruixes són capaces de fer creure als homes que se'ls ha pres el penis, així com fer-los mutar en bèsties a través d'encantaments il·lusoris. No entrarem en el primer aspecte, però podríem reflexionar sobre la seua simbologia. Finalment, apareix la idea del lliurament de criatures al diable, que en altres ocasions durant el tractat es relaciona directament amb la figura de la llevadora.

Les llevadores com a còmplices del diable

A les llevadores se les acusava de matar, mitjançant la bruixeria, els infants als quals ajudaven a néixer, i d'oferir o sacrificar les criatures al dimoni per fidelitat al seu credo. Els autors insisteixen bastant en les invectives contra aquestes dones amb coneixements mèdics, expertes en el que avui anomenaríem ginecologia i puericultura:

*Ex parte mulierum, an tantummodo ille que ex huiusmodi spurciciis procreantur a demonibus frequentantur. Secundo, an ille que ab obstetricibus tempore partus demonibus offeruntur.*⁵²

I per part de les dones, si només aquelles que són procreades d'aquesta manera fastigosa són les freqüentades pels dimonis. Segon, si són, en canvi, aquelles oferides per les llevadores als dimonis en el moment del part.⁵³

*[I]psas obstetrices, que omnes alias [mulieres] in malicia excedunt.*⁵⁴

[L]es llevadores, que excedeixen en maldat a totes les altres [dones].⁵⁵

*[N]emo fidei Catholice amplius nocet quam obstetrices.*⁵⁶

[N]ingú fa més mal a la fe catòlica que les llevadores.⁵⁷

⁵² Cf. Annex 6.2.3., fragment I, línies 7-9.

⁵³ Cf. Annex 6.2.3., fragment I, línies 8-10.

⁵⁴ Cf. Annex 6.2.3., fragment I, línies 16-17.

⁵⁵ Cf. Annex 6.2.3., fragment I, línies 18-19.

⁵⁶ Cf. Annex 6.2.4., línia 26.

⁵⁷ Cf. Annex 6.2.4., línies 28-29.

Segons Levack (1995: 139-140), la base d'aquestes acusacions seria la facilitat amb què se'ls podia atribuir la mort d'infants. En un context d'altíssima mortalitat infantil i on l'infanticidi no era gens estrany, pensar que llevadores mataven els infants en néixer era una idea funcional i plausible; constituïen un boc expiatori contra el qual les famílies podien expressar el dol i la ràbia, fet que de segur va provocar tensions —sobretot entre dones— dins de les comunitats. Per altra banda, no ens resulta estrany que fossin aquestes figures d'autoritat mèdica, amb amplis coneixements sobre el cos femení, les que s'haguessin de vigilar més de prop: en un context en què l'Estat vol començar a tenir control sobre els cossos de les dones, la reproducció i la demografia, aquestes dones constituïen un perill pel seu domini de fórmules anticonceptives i abortives. És en aquest context, de fet, que comença la demonització i la persecució més insistent contra aquests mètodes de “planificació familiar”, de manera que es trenca la cadena de coneixements sobre el propi cos que les dones havien anat acumulant en el transcurs dels segles. Segons Federici (2018: 301), en aquest sentit, “l'objectiu de la caça de bruixes era destruir el control que les dones havien exercit des de sempre sobre la seva funció reproductiva”, així com hauria servit per a prohibir a les dones les pràctiques mèdiques.

L'expulsió de les dones de la medicina i el subseqüent auge de la prevalença d'homes professionalitzats en aquest camp no fou un procés natural, sinó una operació política dirigida per l'*establishment* i relacionada tant amb el gènere com amb la classe. Amb la protecció i el patrocini de les classes dominants, es creà aquesta nova professió masculina que tenia com a requisit principal haver obtingut educació universitària, uns estudis reglats als quals les dones tenien vetat l'accés, i que alhora defugia els mètodes empírics de les remeieres i s'alineava amb la fe. Així, al·legant tant falta de coneixements com falta de devoció religiosa, els nous professionals van començar a formar part activa de les persecucions envers les bruixes, i l'Església denunciava els remeis no professionals com a heretgia: “Si una dona s'atreveix a curar sense haver estudiat, és una bruixa i ha de morir”. El fet que un gruix de les herbes i fórmules emprades per les remeieres encara tinguin espai dins la medicina contemporània demostra que, en realitat, aquestes dones eren atacades per dues raons que no tenien res a veure amb les seues capacitats. Per una banda, eren qui curaven les persones sense recursos —mentre que els doctors en masculí servien a les classes dominants—, i, per altra, eren dones (Ehrenreich i English 2010).

La bruixa, antítesi de mare: infanticidi i canibalisme

Continuant amb el text, a la qüestió nombre onze de la primera part trobam uns passatges especialment destacables pel que fa a l'hostilitat de les dones envers els infants:

*Et de primo quod certe malefice, contra humane nature inclinationem immo aduersus omnium bestiarum conditiones, lupina dumtaxat specie excepta infantes, deuorare et comedere solent. Est Inquisitor Cumanus, de quo supra mentio habita est, qui hec nobis retulit: quod ea de causa ab incolis Comitatus Burbie uocatus ad inquisitionem faciendam. Eo uidelicet quod quidam cum puerum ex cunis amisisset et explorando conuentionem mulierum nocturno tempore uidisset et perpendisset infantem occidi et liquore ebibito deuorare.*⁵⁸

I primerament, certes bruixes, contra la inclinació de la natura humana —i fins i tot contra la condició de tots els animals, potser amb l'espècie dels llops com a excepció— tenen el costum de devorar i menjar infants. És l'Inquisidor de Como, de qui es té menció anteriorment, qui ens ha reportat açò: que per aquesta mateixa causa va ser cridat al comtat de Bormio per dur a terme una inquisició. Perquè és cert que un home va trobar a faltar el seu fill al bressol, i, cercant-lo, va veure una congregació nocturna de dones, i considerà que mataven l'infant i el devoraven mentre bevien licor.⁵⁹

Aquest fragment conté una de les poques mencions presents al *Malleus Maleficarum* pel que fa als aquelarres, sàbats o reunions nocturnes de bruixes. Se'ns parla d'un crim ocorregut a Bormio (ciutat llombarda), recollit a través de l'anècdota contada per un inquisidor a qui Kramer i Sprenger dediquen diverses referències durant l'obra. En aquest cas, se suposa que una congregació de dones segresta un fillet per consumir-ne la carn en comunió, juntament amb begudes alcohòliques. Els autors apunten que aquest acte va en contra de la naturalesa de tots els animals, a excepció dels llops: aquesta comparació és un clar exemple de la deshumanització i la bestialització presents en els discursos envers les bruixes, similars en aquest sentit a les comparacions amb éssers mitològics — quimeres, sirenes— que hem vist anteriorment.

⁵⁸ Cf. Annex 6.2.4., línies 13-20.

⁵⁹ Cf. Annex 6.2.4., línies 15-21.

La violència contra criatures, l'infanticidi i el canibalisme són crims extremadament brutals que apareixen tot sovint com a tòpic en la literatura al voltant de les bruixes, amb origen a l'antiguitat. Les dones de la literatura atenesa dominaven l'ús de *pharmakeia*, una màgia letal però majoritàriament defensiva. A l'imaginari romà, en canvi, el discurs sobre la màgia femenina va evolucionar cap a les pràctiques predatòries, molt més grotesques i cruels, fins al punt que al segle I a.n.e. els robatoris nocturns de cadàvers crucificats en cementeris ja constituïen un tòpic recurrent. Com ja apuntàvem anteriorment, l'aparició d'aquest discurs literari en època imperial —juntament amb mesures de política governamental— respon a les polítiques conservadores d'August i a la preocupació dels romans envers la rellevància que les dones havien pres a les elits, per una banda, i envers el seu llibertinatge sexual, per una altra. En resum: “The portrait of predatory, lustful, and violent *sagae* presented in Roman literature draws on and dramatically reinforces a parallel discourse of women's dangerous independence that circulated as early as the third century BCE” (Stratton 2007: 71-72).

Fou Virgili qui encetà, doncs, el *topos* de la dona practicant màgia “eròtica-depredadora”, però els exemples per excel·lència d'aquesta casta de relats el trobam a Horaci. L'episodi que ara mateix ens concerneix més el trobam a l'*Epod.* V, on l'autor col·loca Canídia i Sàgana, dues fetilleres conegudes d'altres relats (*Serm.* I, 8, per exemple), juntament amb dues dones més, de nom Veia i Fòlia. Totes quatre plegades porten a terme un escabrós ritual nigromàntic: enterren viu un infant tapant-lo fins al coll, perquè així es mori de fam i utilitzar els seus ossos i el seu fetge sec en un filtre amorós.⁶⁰ La reunió de les dones de nit i d'amagat constitueix un element fonamental en les pràctiques que es descriuen, i sens dubte seria l'arrel de la creença moderna del sàbat o aquelarre.

La falta d'instint maternal o d'amor per la prole en les dones és, encara avui en dia, motiu de rebuig social. La figura de “la dona” i de “la mare” s'assimilen dins l'estructura de pensament patriarcal; donar fills al marit és un dels rols socials de les dones, i qui no pugui —i, sobretot, no vulgui— fer-ho pot enfrontar-se a un enorme judici moral. Aquest model que assimila de manera natural les dones amb les mares i els rols de cures i demonitza aquelles que els rebutgen té una profunditat cronològica vastíssima (ens fa pensar en Medea, cometent l'acte més atroç que els homes es poden imaginar en una

⁶⁰ Cf. Horaci, *Odes i Epodes* (2011) i Horaci, *Sàtires* (2008).

dona: matar els propis fills), tot i que aquest és el primer moment històric en què les repercussions en desobeir-lo poden tenir implícites la tortura o la mort a la foguera. Assimilar la falta de cura o l'hostilitat envers les criatures amb la bruixeria de segur va produir que les comunitats miressin amb més recel aquelles dones que sortissin de la norma amb les seues actituds o pràctiques, una estratègia més per inculcar a la força els ideals de gènere útils pel poder.

IV. CONCLUSIONS

Com hem anat intentant posar de manifest durant aquest estudi, el *Malleus Maleficarum* és clarament una obra cabdal per entendre la història i les relacions de poder presents a la societat occidental. No només ens ajuda a contextualitzar i entendre millor un fenomen tan important com la caça de bruixes i el moment d'eclosió de l'edat moderna europea, sinó que ens aporta peces clau per a entendre l'evolució de la visió de la feminitat i la misogínia al llarg dels segles. Tot i la seua rellevància, consideram que és un text massa ignorat per l'acadèmia.

Hem vist que gairebé res del que es presenta al tractat no és nou, sinó que respon a una acumulació d'idees i creences; no obstant això, l'obra aconsegueix cristal·litzar, sistematitzar i difondre massivament (en tant que fou el volum de bruixeria més estès al llarg dels segles) una retòrica terriblement hostil cap a les dones, aprofitant un moment d'articulació especialment eficaç del discurs misogin a través de tres agents: les autoritats religioses, unes eines de jurisprudència favorables i l'Estat modern, amb les seues estratègies de repressió social. Així mateix, els discursos que alimentaren la caça de bruixes no es poden desvincular dels processos materials de l'època: respondrien a uns interessos ideològics molt concrets, patriarcals i de classe, lligats al sorgiment del nou sistema i ordre econòmic capitalistes, que requeriren una redefinició/modificació profunda dels rols socials, de treball i de reproducció.

En la lectura del *Malleus* no només trobam l'origen dels estereotips sobre les bruixes que ara formen part del nostre imaginari col·lectiu i que trobam constantment als productes culturals que consumim (la dona lletja, vella, pobra i malcarada, que viu en la marginalitat i és agressiva contra altri, sobretot contra els infants), sinó que també ens ajuda a entendre les relacions de subordinació entre l'home i la resta de subjectes de la societat, així com les arrels de les formes actuals de violència estructural —patriarcal—, una llarga ombra que s'estén fins als nostres dies, tant en forma ideològica com física. Així, aquest tractat s'ha d'entendre com una eina de poder per vehicular un discurs que justificaria i alimentaria la repressió i la violència desenfrenada contra els cossos de milers de civils, la gran majoria dones, en una operació que podríem considerar genocida: un exemple clar d'exercici del biopoder. Alhora s'hauria emprat com a dispositiu de control social per difondre un ideal de gènere, modelar el comportament de les dones —sobretot

pel que fa a la seua moral sexual— i demonitzar i esborrar els coneixements de salut (sobretot sexual i reproductiva) que els eren propis.

Com dèiem a l'inici d'aquest estudi, tenim la ferma creença que el coneixement sobre el passat ens han d'ajudar a aportar llum al món on vivim. Les caceres de bruixes no són un fenomen del passat, i no es van acabar amb el maccarthisme. El president nord-americà Donald Trump fa anys que dirigeix persecucions a milers de civils pel simple fet de ser persones migrades o tenir identitats de gènere dissidents, polítiques que ara estan prenent la seua forma més extrema amb les deportacions massives i la pèrdua de reconeixement i drets de les persones trans, per exemple. Vivim un moment d'intensificació brutal de la violència contra les dones arreu del món, que, com ja introduïem anteriorment, a alguns països ha inclòs el retorn de la caça de bruixes en el seu sentit primitiu. Fa només cinc anys, el diari Deutsche Welle es feia ressò d'una esfereïdora notícia: Akua Denteh, una ghanesa de noranta anys, havia sigut condemnada per un crim de bruixeria i apallissada fins a la mort. El seu assassinat s'inscriu dins d'un escenari politicojurídic present encara a algunes regions del continent africà (el Congo, Zàmbia, Tanzània i Ghana), on la bruixeria és un crim pel qual es contempla la pena a mort. Es calcula que, només a Tanzània i entre el 1960 i el 2000, 40.000 haurien estat assassinades arran d'acusacions per bruixeria (Müller i Sanderson: 2020). En una memòria sobre feminicidi llançada el novembre de 2022, l'ONU presentava registres d'acusacions de bruixeria provinents de cinquanta països del món, que haurien acumulat 22.000 morts els darrers deu anys. A Ghana, les dones sospitoses de practicar bruixeria són desterrades de la societat i pràcticament obligades a exiliar-se en assentaments allunyats de les seues comunitats, on viuen en condicions precàries i sense accés a l'atenció mèdica bàsica (Scatolini, 2022). Des de 2020, cada 10 d'agost se celebra el Dia Mundial contra la Caça de Bruixes.

En un món com l'actual, on l'auge de l'extrema dreta i el creixement i expansió de les ideologies més conservadores i reaccionàries estan a l'ordre del dia, on encara hi ha molts països on les dones es veuen constantment perseguides i no tenen els drets garantits, és més important que mai fer la vista enrere i recordar aquesta època. És important donar a conèixer textos com el *Malleus Maleficarum* i poder confrontar els seus discursos amb aquells que ens rodegen avui en dia, per trobar-hi les arrels i sobretot les semblances.

Tot i que diferents autors —aquí ens hem centrat sobretot en Brian Levack— argumenten que la bruixeria s'ha d'entendre com un fenomen continu d'acumulació de sabers i creences, s'acaba tractant el fenomen com si hi hagués un tall cultural molt brusc entre l'antiguitat i l'edat mitjana, com si l'imaginari col·lectiu no hagués perviscut. Al·ludeixen a conceptes que tenen una continuïtat cronològica molt profunda, però poques vegades en reconeixen les arrels clàssiques i sembla que decideixen no parar-hi gaire esment. Esmenar aquesta negligència resultaria molt útil per continuar avançant en la recerca sobre la bruixeria moderna en general i sobre la misogínia present als tractats demonològics de l'època en concret.

Deixant de banda la seua enorme importància social i històrica (que es podria abordar des de molts altres punts de vista, més enllà de la visió de gènere), el tractat té també moltíssim de potencial des d'un vessant pròpiament o purament filològic: tal com comentàvem a la introducció, d'aquesta obra tan important en manquen una edició crítica per apropar-se fàcilment al text llatí i traduccions de qualitat a més idiomes, que se ceneixin més a l'original i no facin tantes interpretacions. És un text riquíssim pel que fa a intertextualitat per la seua gran quantitat de referències a altres autors i altres obres, tant clàssiques com contemporànies, i també seria molt interessant abordar-lo en aquesta direcció.

En definitiva: el *Malleus Maleficarum* és un text cabdal en la història europea i en la història de gènere, enormement infravalorat per l'acadèmia malgrat l'enorme ventall de possibilitats d'estudi que ofereix. Hem intentat iniciar aquesta tasca de posada en valor de l'obra, i hi hem indagat tant com el treball present ens ha permès. Ara només ens queda animar ferventment a altri a sumar-se a la nostra curiositat.

V. BIBLIOGRAFIA

5.1. Fonts principals

Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem. Weber, R. i Gryson, R. (eds.). (2007). Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

Heinrich, I. i Sprenger, J. (1486). *Malleus Maleficarum*. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Incunable 04_Dipòsit de Reserva; 8-8°.

Heinrich, I. i Sprenger, J. (2011) *The Hammer of Witches: A Complete Translation of the Malleus Maleficarum*. Traducció de C. S. Mackay. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

Heinrich, I. i Sprenger, J. (1971) *The Malleus Maleficarum of Heinrich Kramer and James Sprenger. Translated with Introductions, Bibliography, and Notes by Montague Summers*. Traducció d'A. M. Summers. New York: Dover.

Horaci. (2011). *Odes i Epodes*. Traducció de J. Vergés. Barcelona: Editorial 62 .

Horaci. (2008). *Sàtires*. Traducció de J. Juan Castelló. Martorell: Adesiara.

5.2. Estudis

Bailey, M. D. (2002). "The Feminization of Magic and the Emerging Idea of the Female Witch in the Late Middle Ages". *Essays in Medieval Studies* 19, p. 120-134. DOI: <http://dx.doi.org/10.1353/ems.2003.0002>

Barstow, A. L. (1994). *Witchcraze: A New History of the European Witch Hunts, Our Legacy of Violence Against Women*. Nova York: Pandora Harper Collins.

Baschwitz, K. (1968). *Brujas y procesos de brujería*. Barcelona: Caralt.

Broedel, H. P. (2003). *The Malleus Maleficarum and the Construction of Witchcraft: Theology and Popular Belief*. Manchester: Manchester University Press.

Dickie, M. W. (2003). *Magic and Magicians in the Greco-Roman World*. Boca Raton, FL: Taylor and Francis, an imprint of Routledge.

Ehrenreich, B. i English, D. (2010). *Witches, Midwives and Nurses: A History of Women Healers* (2a ed.). Nova York: Feminist Press at The City University of New York.

Federici, S. (2018). *Caliban i la bruixa*. Barcelona: Virus Editorial.

Federici, S. (2020). *Bruixes, caça de bruixes i dones*. Barcelona: Tigre de Paper.

Levack, B. P. (1995). *The Witch-Hunt in Early Modern Europe*. Londres: Longman.

Martins, R. W. A., Clarindo, A. O. i Campos, M. M. (2024). "A 'Caça às Bruxas' pela ótica discursiva no tratado de demonologia Malleus Maleficarum". Revell - Revista de Estudos Literários da UEMS 37, p. 07-33. DOI: <https://doi.org/10.61389/revell.v1i37.7754>

Müller, C. i Sanderson, S. (2020, 13 juliol). *Caça às bruxas: um problema que persiste no século 21*. Deutsche Welle. Recuperat de: <https://www.dw.com/pt-br/ca%C3%A7a-%C3%A0s-bruxas-um-problema-que-persiste-no-s%C3%A9culo-21/a-54520254>

Pancier, S. (2009). *Les béguines*. Namur: Fidélité.

Sáenz Rodríguez, M. (2004). “La imagen de la mujer en la escultura monumental románica de La Rioja”. *Berceo* 147, p. 149-227.

Scatolini, A. (2022, 29 de setembre). *Caça às bruxas no século XXI: mulheres são perseguidas e mortas em 50 países sob acusação de feitiçaria*. O Globo. Recuperat de <https://oglobo.globo.com/mundo/noticia/2022/12/caca-as-bruxas-no-seculo-xxi-mulheres-sao-perseguidas-e-mortas-em-50-paises-sob-acusacao-de-feiticaria.ghtml>

Stratton, K. (2007). *Naming the Witch: Magic, Ideology, and Stereotype in the Ancient World*. Nova York: Columbia University Press.

Stringer, L. M. (2015). “A War on Women? The Malleus Maleficarum and the Witch-Hunts in Early Modern Europe”. *Mississippi University Honors Theses* 722.

VI. ANNEXOS

6.1. Transcripció

6.1.1. Apologia autoris in *Malleus Maleficarum*

f. 2^r

Cum inter ruentis seculi calamitates: quas proh dolor non tam legim<us> q<uam>
/2 passim experimur: vetus oriens damno sue ruine irrefragabili dissolut<us>:
/3 ecclesiam quam novus oriens ho<mo> Christus Iesus aspersione sui sanguinis
fecu<n>da-
/4 vit: licet ab initio varijs heresim contagionibus inficere non cessat. Illo t<ame>n preci-
/5 pue in temp<or>e his conat<ur>: q<ua>n<do> mundi vespere ad occasum declinante
et malicia ho-
/6 minum excrescente novit in ira magna: vt Ioh<annes> in Apoca<lypsi> testat<ur> se
modicu<m> temp<us>
/7 habere. Quare et insolitam quandam hereticam pravitatem in agro dominico suc-
/8 crescere fecit: heresim inquam malefica<rum> a principaliori in quo vigere noscit<ur>
sexu
/9 denotando. Que du<m> innumeris machinat<ur> insultibus: hoc t<ame>n in singulis:
quod
/10 cogitatu terribile: Deo nimium abominabile et omnibus Christi fidelibus odibile cerni-
/11 tur: operibus explet<ur>. Ex pacto e<ni>m cum inferno et federe cum morte
fetidissime ser-
/12 uituti p<ro> ear<um> prauis explendis spurcicijs se subijciunt. Preterea ea que in
quoti-
/13 dianis erumnis: hominib<us>: iumentis et terre frugibus ab eis Deo p<er>mittente et
virtute
/14 demonum concurrente inferunt<ur>. Inter que mala: nos inquisidores Iacob<us>
Spre<n>ger
/15 una cum carissimo ab Apostolica Sede in exterminiu<m> tam pestifere heresis socio
/16 deputato: licet inter diuinor<um> eloquior<um> p<ro>fessores sub predicator<um>
ordine militan-
/17 tium minimi. Pio t<ame>n ac lugubri affectu pensantes quid remedij: quidve sola-

/18 minis mortalib<us> ipsis pro salutari anthidoto foret administrandu<m> huic operi
 pre
 cunctis alijs remedijs pios submittere humeros dignum iudicauimus: confisi
 /19 de melliflua largitate illi<us> qui dat om<n>ibus affluenter. et qui calculo sumpto de
 al-
 /20 tari forpice tangit et mundat labia imperfector<um>: in finem optatu<m> cuncta
 perducere
 /21 Verum cu<m> in operibus hominu<m> nil fiat adeo vtile et licitum: cui non possit
 aliq<ua>
 /22 pernicies irrogari. Ingeniola etia<m> nostra ad acumen no<n> p<er>ueniu<n>t
 veritatis: nisi li-
 /23 ma alterius prauitatis plurimu<m> fuerint abrasa. Ideo qui de nouitate operis nos
 /24 redarguendos estimat: ad certamen illius c<on>fidenter accedimus. Sciat tamen hoc
 /25 ipsum opus nouu<m> esse simul et antiquu<m>, breue pariter et p<ro>lixum:
 Antiquum certe
 /26 materia et auctoritate: nouu<m> vero partiu<m> compilat<i>one earumq<ue>
 aggregatio<n>e. Bre-
 /27 ue p<ro>pter plurimor<um> auctor<um> in breuem p<er>strict<i>one<m>: longum
 nihilominus propter
 /28 immensam materie multitudine<m> et maleficar<um> imp<er>scrustabilem
 maliciam. Nec hoc
 /29 dicimus ceteror<um> autoru<m> scriptis presumptuose derogando nostrumq<ue>
 opus ia-
 /30 ctanter et inaniter extollendo: cum ex nostro ingenio pauca et quasi nulla sint ad-
 /31 dita. Vnde no<n> nostrum opus: sed illor<um> potius censet<ur> quor<um> ex dictis
 fere sunt sin-
 /32 gula contexta. Qua simul ex causa nec poemata condere nec sublimes theorias
 /33 cepimus extendere: sed excerptor<um> more procedendo: Ad honorem summe trini-
 /34 tatis et individue vnita[t]is: super tres partes principales: originem: progressum et
 /35 finem. Maleficar<um> malleum tractatum nuncupando aggredimur. Recollectio-
 nem operis socio: execut<i>onem vero his quibus iudicium durissimum imminet: eo
 /36 q<uod> in vindictam malor<um>: laudem vero bonor<um> constituti cernunt<ur> a
 deo: cui omnis
 /37 honor et gloria in secula seculorum Amen.

6.1.2. *Summis desiderantes affectibus*: Bulla a Papa Innocentio VIII promulgata

1484, desembre 5. Roma.

f. 2^v

Tenor bulle apostolice aduersus heresim maleficarum cum ap-

/2 probat<i>one et subscript<i>one docto<rum> alme vniuersitatis Colonien<sis>.

/3 in sequentem tractatum incipit feliciter.

/4 Innocentius episcopus seruus seruo<rum> dei.

/5 Ad futuram rei memoriam. Summis desidera<n>tes affectibus p<ro> ut pastoralis sol-

/6 licitudinis cura requirit: vt fides catholica nostris potissime temporib<us> vbiq<ue>
au-

/7 geat<ur> et floreat: ac om<n>is heretica prauitas de finibus fidelium p<ro>cul
pellatur ea libe<n>-

/8 ter declaram<us> ac etiam de nouo <ac>cedimus p<er> q<ue> h<uius>mo<d>i pium
desiderium nostrum

/9 votium sortiatur effectum: cunctisq<ue> propterea per nostre operat<i>onis ministeri-

/10 um quasi per p<er>uidi operatoris sarculum: erroribus extirpatis: eiusdem fidei ze-

/11 lus et obseruantia in ipsorum corda fidelium fortius imprimat<ur>. Sane nup<er>
ad no-

/12 stram non sine ingenti molestia peruenit auditum q<uod> in nonnullis partibus Ala-

/13 manie superioris: nec non in Maguntinensis, Colonien<sis>, Treuerensi<s>,
Saltzburge<nsis>

/14 et Bremen<sis>. P<ro>uincijs ciuitatibus: terris: locis et diocesibusq<ue> plures
vtriusq<ue> sex-

/15 us persone: p<ro>prie salutis immemores et a fide catholica deuiantes. cum demo-

/16 nibus incubis et succubis abuti ac suis incantat<i>onibus: carminibus et <ab>iuratio-

/17 nibus alijsq<ue> nefandis sup<er>stitijs et sortilegijs: excessibus: criminibus et
delict<i>ibus> mu-

/18 lieru<m> partus: animaliu<m> fetus: terre fruges: vinearum vuas et arborum fructus:

/19 nec no<n> homines: mulieres: iumenta: pecora: pecudes et alia diuerso<rum>
generu<m> ani-

/20 malia. Vincas quoq<ue> pomeria: prata: pascua: blada: frumenta et alia terre legu-

/21 mina perire: suffocari et extinguere facere et procurare: ipsaq^{ue}: homines: mulieres:
 /22 iumenta: pecora: pecudes et animalia: diris tam intrinsecis q^{uam} extrinsecis dolori-
 /23 bus et tormentis afficere et excruciare: ac eosdem homines ne gignere et mulie-
 /24 res ne concipere: virosq^{ue} ne vxoribus et mulieres ne viris actus coniugales red-
 /25 dere valeant: impedire. Fidem p^{re}terea ipsam quam in sacri susceptⁱone
 baptismi
 /26 susceperunt ore sacrilego abnegare. Aliaq^{ue} q^{uam} plurima nefanda: excessus et
 crimi-
 /27 na instigante humani generis inimico committere et perpetrare non verentur in
 /28 animarum suarum periculum: diuine maiestatis offensam ac perniciosum exem-
 /29 plum et scandalum plurimorum. Quodq^{ue} licet dilecti filij Henrici Institoris in
 /30 predictis partibus Alamanie superioris: in quibus etia^m prouincie: ciuitates: ter-
 /31 re: dioceses. et alia loca huiusmodi <con>prehensa fore censentur: nec noⁿ Iacobus
 Spreⁿ-
 /32 ger per certas partes line Rheni: ordinis fratrum Predicator^{um} et theologie profes-
 /33 sores: heretice prauitatis inquisitores: p^{er} literas apostolicas deputati fuerint: pro-
 /34 ut adhuc existuⁿt: tamen nonnulli clerici et laici illarum partium querentes plu-
 /35 ra sapere q^{uam} oporteat: pro eo q^{uod} in literis deputatⁱonis huiusmodi
 p^{ro}uincie: ciuita-
 /36 tes: dioceses: terre et alia loca predicta: illaru^mq^{ue} persone: ac excessus
 h^{uius}mo^di: nomi-
 /37 natim et specificè expressa non fueruⁿt: illa sub eisdem partibus minime contineri
 /38 et p^{ro}pterea prefatis inquisitoribus in p^{ro}uincijs: ciuitatibus: diocesibus: terris
 et lo-
 /39 cis predictis h^{uius}mo^di inquisitionis officium exequi non licere: et ad
 personarum ea-
 /40 rumdem super excessibus et criminibus antedictis: punitionem: incarceratione^m:
 /41 et correctⁱonem admitti non debere pertinaciter asserere non erubescunt. Propt^{er}
 /42 quod in prouincijs: ciuitatibus: diocesibus: terris et locis predictis excessus et cri-

f. 3^r

mina h^{uius}mo^di non sine animar^{um} earundem euidenti iactura et eterne salutis
 dispen-
 /2 dio remanet impunita. Nos igitur impedimenta quelibet que p^{er} ipso^{rum} inquisito

/3 -rum officij executio quomo<do>libet retardari posset de medio submouere. Et ne labes
 /4 heretice prauitatis alioru<m>q<ue> excessuum h<uius>mo<d>i in perniciem
 alio<rum> innocentum sua
 /5 venena diffundat: oportunis remedijs prout nostro incumbit officio prouidere
 /6 volentes: fidei zelo ad hoc maxime nos impellente: ne propterea co<n>tingat: Pro-
 /7 uincias: ciuitates: dioces<is>: terras et loca predicta sub eisdem partibus Alamanie
 /8 superioris debito inquisit<i>onis officio carere eisdem inquisitoribus: in illis offici-
 /9 um inquisit<i>onis h<uius>mo<d>i exequi licere et ad persona<rum> earu<m>dem
 sup<er> excessibus et cri-
 /10 minibus predictis correct<i>onem: incarceratione<m> et punitione<m> admitti
 debe<nt>. Per-
 /11 inde in om<n>ibus et per om<n>ia acsi in literis predictis p<ro>uincie: ciuitates:
 dioce<sis>. terre
 /12 et loca ac persone et excessus h<uius>mo<d>i nominatim et specificè expressa forent:
 auctori-
 /13 tate ap<osto>lica tenore presentiu<m> statuimus. Proq<ue> potiori cautela literas et
 deputati-
 /14 onam predictas: ad prouincias: ciuitates: dioc<esis> terras et loca: nec non personas
 et
 /15 crimina h<uius>mo<d>i extendentes. Prefatis inquisitoribus: q<uo>d ipsi et alter
 eor<um>: accersi-
 /16 to secu<m> dilecto filio Iohanne Gremper clerico Constan<tiensis> dioc<esis>
 magistro in artibus
 /17 eor<um> moderno: seu quouis alio notario publico per ipsos et quemlibet eor<um>
 p<ro> tem-
 /18 pore deputando in prouincijs: ciuitatibus: dioc<esis> terris et locis p<re>dictis
 <con>tra quas-
 /19 cunq<ue> personas cuiuscumq<ue> condit<i>onis, et p<re>eminentie fuerint:
 h<uius>mo<d>i inquisitionia
 /20 officium exequi: ipsasq<ue> personas quas in p<re>missis culpabiles reperierint.
 iuxta ea-
 /21 rum demerita corrigere: incarcerare: punire et mulctare. Nec non in singulis pro-
 /22 vincia<rum> h<uius>mo<d>i parochialib<us> ecclesijs verbu<m> dei fideli populo
 quotiens expedierit

/23 ac eis visum fuerit, p<ro>ponere et predicare: om<n>iaq<ue> alia et singula in premissis et cir-

/24 ca ea necessaria et oportuna facere et similiter exequi libere et licite valeant, plena<m>

/25 ac liberam eadem auctoritate de nouo concedimus facultatem. Et nihilominus

/26 venerabili fratri nostro ep<iscop>o Argentin<ensi> per apostolica scripta mandamus quate-

/27 nus ipse per vel aliu<m> seu alios premissa: ubi: quando et quotiens expedire cogno-

/28 uerit fueritq<ue> p<ro> p<ar>te inquisito<rum> h<uius>mo<d>i seu alteri<us> eo<rum> legitime req<ue>sit<us> sole<m>nit<er> publi-

/29 cans: non p<er>mittat eos p<er> quoscunq<ue> super hoc contra predict<rum> et presentiu<m> litera<rum>

/30 tenorem quauis auctoritate molestari: seu alias quomodolibet impediri. Mole-

/31 statores et impidentes et co<n>tradictores quoslibet et rebelles cuiuscu<m>q<ue> dignitatis:

/32 status: gradus: preeminentie: nobilitatis et excellentiae aut conditionis fuerint et

/33 quocu<m>q<ue> exemptionis priuilegio sint muniti. Per exco<mun>icat<i>onis: suspensionis et

/34 interdicti: ac alias etia<m> formidabiliores: de quibus sibi videbit<ur> sententias: censu-

/35 ras et penas, om<n>i appellatione postposita co<m>pescendo: et etiam legitimis sup<er> his p<er>

/36 eum seruandis p<ro>cessibus: sententias ipsas quotiens opus fuerit aggrauare et re-

/37 aggrauare: auctoritate nostra procurat. Invocato ad hoc si opus fuerit auxilio

/38 brachij saecularis. Non obstantib<us> p<re>missis ac constitut<i>onib<us> et ordinat<i>onib<us> apo-

/39 stolicis contrarijs quibuscunq<ue>. Aut si aliquibus <com>muniter vel diuisim ab apo-

/40 stolica sit sede indulti q<uod> int<er>dictu<m>: suspendi vel exco<mun>icari no<n> possint p<er> literas apo-

/40 stolicas: non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbu<m> de indulto hu-

/41 iusmodi mentionem, et qualibet alia dicte sedis indulgentia generali vel speciali

/42 cuiuscunq<ue> tenoris existat: per quam presentibus non expressam vel totaliter no<n>

/43 insertam effectus huiusmodi gratie impediri valeat quomodolibet vel differri:

/44 et de qua cuiusq<ue> toto tenore habe<n>da sit in n<ost>ris l<i>te<ris> mentio specialis.
Nulli ergo

f. 3^v

omnino hominum liceat hanc paginam nostre declarat<i>onis: extensionis: co<n>ces-
/2 sionis et mandati infringere: vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc
/3 attemptare presumpserit: indignationem omnipotentis dei ac beatorum Petri
/4 et Pauli apostolorum eius se nouerit incursurum. Datum Rome apud sanctum
/5 Petrum. Anno incarna<t>ionis dominice Millesimo quadringentesimo octuage-
/6 simo quarto. Non<is> decemb<ris> Pontificatus nostri Anno primo.
/7 Sequitur in sequentem tractatum approbatio
/8 et subscriptio doctorum alme vniuersitatis Colo-
/9 nien<sis>. iuxta formam publice instrumenti

6.1.3. Pars prima. Questio sexta

f. XVIIIr

Sequitur quo ad ipsas male-

/2 ficas demonibus se subijcien-

/3 tibus. Et e<st> sexta quo ad questi-

/4 onem et secundum membru<m>.

/5 Pro tertia et an-

/6 nexa difficultate quo ad ipsas

/7 maleficas demonibus se subijcienti<bus>

/8 plura super modum aggrediendi hu-

/9 iusmodi spurcicias possunt difficulta-

/10 ri. Primo ex parte demonis et corp<or>is

/11 ab eo assumpti ex quo elemento sit il-

/12 lud formatum. S<e>c<un>do ex parte actus.

/13 an semper cum infusione seminis ab

/14 altero recepto. Tercio ex parte tempo-

/15 ris et loci an potius in vno tempore q<uam>

/16 in altero exerceat. Quarto an visibili-

/17 ter quo ad circumstantes se agitat. Ex

/18 parte mulierum an tantummodo ille

/19 que ex huiusmodi spurcicijs procrea<n>-

/20 tur a demonibus frequentantur. Se-

/21 cundo an ille que ab obstetricibus te<m>-

/22 pore partus demoni<bus> offerunt<ur>. Ter-

/23 cio an remissior sit in talibus ip<s>a vene-

/24 rea delectatio: Ad que omnia ad pr<ese>ns

/25 cum non sit respondendu<m> eo q<uod> tantu<m>-

/26 modo generalitati studem<us>. et in secu<n>-

/27 da parte operis illa singula p<er> eo<rum> ope-

/28 ra explanantur vt patebit i<n> quarto ca-

/29 pitulo vbi de singulis modis fiet me<n>-

/30 tio. ideo ad s<e>c<un>d<u>m principale tendam<us>
 /31 Et primo cur in tam fragili sexu hoc
 /32 genus perfidie inuenitur amplius q<uam>
 /33 in viris. Et erit questio prima genera-
 /34 lis quo ad conditiones generales mu-
 /35 lierum. Secunda specialis cuiusmo-
 /36 di mulieres amplius inueniuntur su-
 /37 perstitiose et malefice. Tercia singula-
 /38 ris quo ad ipsas obstetrices que om<ne>s
 /39 alias in malicia excedunt.

f. XIXr c2

15/ Su<n>t et alij alias r<ati>o-
 /16 nes assigna<n>tes cur in maiore multitu-
 /17 dine rep<er>iant<ur> femine sup<er>stitiose q<uam> viri
 /18 et dicu<n>t esse tres causas. Prima est. q<ui>a
 /19 p<ro>ne sunt crede<n>du<m>. et q<uia> principaliter
 /20 demo<n> q<ue>rit corru<m>pere fide<m>. ideo poti<us> eas
 /21 aggredit<ur>. Un<de> et Ecc. xix. Qui cito cre-
 /22 dit leuis est corde et minorabit<ur>. S<e>c<un>da
 /23 causa est q<uia> a natura p<ro>pter fluxibilita-
 /24 tem c<om>plexionis facilioris sunt impres-
 /25 sionis ad reuelatio<n>es capiendas p<er> im-
 /26 pressionem separator<um> spirituu<m> qua c<om>plexi-
 /27 one etia<m> cu<m> bene vtunt<ur> multu<m> bone su<n>t:
 /28 cu<m> male peiores sunt. Tercia causa q<uia>
 /29 lubrica<m> h<abe>nt lingua<m>. et ea q<ue> mala arte sci-
 /30 unt eis co<m>paribus feminis vix celare
 /31 possunt. seq<ue> occulte cu<m> vires no<n> habe-
 /32 ant p<er> maleficia vindicare queru<n>t facili-
 /33 ter. Un<de> Ecc. xxv. vt s<upra>. Co<m>morari leo-
 /34 ni et draconi plus placebit q<uam> habitare
 /35 cu<m> muliere neq<uam>. brevis om<n>is malicia

/36 sup<er> malicia<m> mulieris. Item p<otes>t et addi
/37 illa cu<m> fluxibiles sunt i<de>o citius pueros
/38 demonibus offerre p<ossu>nt sicut et faciunt.

f. XIXv c1

/14 q<uan>tum e<ni>m ad intellectu<m> seu ad in-
/15 telligendum spiritualia alterius vide<n>-
/16 tur esse speciei a vir<is> cui auctoritas et
/17 ratio cum varijs scripture exe<m>plis al-
/18 ludit. Therenti<us> ait. Mulieres ferme
/19 vt pueri leui sententia sunt.
[...]
/25 Ratio naturalis est. q<ui>a plus carnalis
/26 viro existit vt patet in multis carnali-
/27 bus spurcitijs. qui etia<m> defectus nota<n>-
/28 tur in formatione prime mulieris cum
/29 de costa curua formata fuit id est d<e> co-
/30 sta pectoris que est torta et quasi co<n>tra-
/31 ria viro. Ex quo defectu etia<m> procedit
/32 q<uod> cu<m> sit animal imperfectu<m> sp<er> decipit.
[...]
/39 Patet
/40 et in prima muliere q<uod> ex natura mino-
/41 rem habent fidem cu<m> dixit serpenti in-
/42 terroganti. quare non ederent de om<n>i
/43 ligno paradisi. respondit. de omni etc.
/44 ne forte moriamur in quo oste<n>dit se du-
/45 bitare et non fide<m> habere ad verba dei:

f. XIXv c2

que omnia etiam ethymologia nomi-
/2 nis demonstrat. Di<citur> enim femina a fe
/3 et minus. quia sp<er> minorem habet et ser-
/4 uat fidem et hoc ex natura quo ad fide-
/5 litate<m>. licet ex gra<tia> simul et natura fides
/6 in beatissima virgine nunq<ua>m defecerat
/7 cum tamen in om<n>ibus viris defecisset
/8 tp<or>e passionis Chr<ist>i.
/8 Mala ergo mulier
/9 ex natura cu<m> citius in fide dubitat etia<m>
/10 citius fidem abnegat q<uod> est fundame<n>-
/11 tum in maleficis.

f. XXr c1

/45 Qua<n>-

f. XXr c2

tum insup<er> defectu<m> in memoratiua po-
/2 tentia cum hoc sit in eis ex natura vi-
/3 cium nolle regi s<ed> suos sequi impetus
/4 sine quacunq<ue> pietate ad hoc studet et
/5 cuncta memorata disponit. Un<de> The-
/6 ophrastus. Si tota<m> domu<m> ei c<on>miseris
/7 seruiendu<m>: et si aliq<ui>d tuo arbitrio reser-
/8 uaueris etia<m> minimu<m> vel magnu<m> fidem
/9 sibi adhiberi non putabit et iurgia co<n>-
/10 citet ei nisi cito c<on>sulueris parat venena
/11 auruspices et ariolos co<n>sulit. ecce ma-
/12 leficia.

f. XXv c1

Que-

/2 ramus inuenimus fere om<n>ia mu<n>di re-
/3 gna p<ro>pter mulieres fuisse euersa. Pri-
/4 mum e<ni>m q<uod> fuit regnum felix. s<cilicet>. Troye
/5 p<ro>pter raptum vni<us> femine. s<cilicet>. helene de-
/6 structum est multis milib<us> grecor<um> oc-
/7 cisis. Regnu<m> iudeor<um> multa mala et ex-
/8 terminia habuit p<ro>pter pessima<m> regina<m>
/9 iezabel et filia<m> eius Athaliam regina<m> in
/10 regno iude q<ue> occidi fecerat filios filij
/11 vt eo mortuo ip<s>a regnaret s<ed> vtraq<ue> oc-
/12 cisa. Regnu<m> romanor<um> multa mala su-
/13 stinuit p<ro>pter Cleopatra<m> regina<m> egypti
/14 pessima<m> muliere<m>. et sic de alijs. Unde
/15 et no<n> mir<um> si mundus iam patit<ur> ob ma-
/16 liciam mulier<um>. Demu<m> inspicie<n>do cor-
/17 poris ip<s>ius carnalia desideria. Unde
/18 innumera nocume<n>ta vite humane co<n>-
/19 tingunt vt merito cu<m> cathone vticen<sis>.
/20 dicere possum<us>. Si absq<ue> femi<n>a possit
/21 esse mundus c<on>uersatio nostra no<n> esset
/22 absq<ue> dijs cu<m> reuera si mulier<um> no<n> e<ss>ent
/23 nequicie etia<m> tacendo de maleficis ad
/24 huc ab innumeris periculis mundus
/25 remaneret exoneratus. Valeri<us> ad Ru-
/26 finum. Chimera<m> muliere<m> esse nescis s<ed>
/27 scire debes q<uod> monstru<m> illud triforme
/28 insigni venustet<ur> facie leo<n>is ole<n>tis ma-
/29 culetur ventre capre virulente cauda
/30 vipere armetur. vult dicere Q<uod> e<st> aspe-
/31 ctus eius pulcer. tactus fetidus. c<on>-
/32 uersatio mortifera. Audiamus et alia<m> pro-

/33 prietatem p<er> vocem. Na<m> sicut est men-
 /34 dax in natura sic et in loquela. Nam
 /35 pungit et tamen delectat. vn<de> et ear<um> vox
 /36 cantui syrenar<um> assimilatur que dulci me-
 /37 lodia transeuntes attrahunt et ta<n>dem
 /38 occidunt. Occidunt q<ui>dem q<uia> et marsu-
 /39 pia euacuant. vires auferu<n>t. et deu<m> per-
 /40 dere cogunt. Iter<um> Valerius ad Rufi-
 /41 num. Hec loquens placet delectatio:
 /42 et pungit delictu<m>. flos vener<is> rosa est. q<uia>
 /43 sub eius purpura multi latita<n>t aculei.
 /44 Prouerb<ia>. v. Nitidi<us> oleo guttur ei<us> id
 /45 est locutio nouissima ei<us> amara q<ua>si ab-

f. XXv c2

/1 sintheum.

f. XXIr c1

/3 Co<n>cludam<us>. Om<n>ia per-
 /4 carnale<m> c<on>cupiscentia<m>. q<ue> q<uia> in eis est i<n>sa-
 /5 tiabilis.
 [...]

/21 Quo ad secundum cuiusmodi mu-
 /22 lieres p<re>ceteris inueniunt<ur> sup<er>sti-
 /23 tiose et maleficijs infecte. Dicendu<m>
 /24 vt ex p<re>cedenti questio<n>e patuit. q<uod> quia
 /25 tria generalia vicia. sc<ilicet> infidelitas. am-
 /26 bitio et luxuria. p<re>cipue in malis mulie-
 /27 ribus regnare vident<ur>. Ideo ille p<re> cete-
 /28 ris maleficijs intendu<n>t q<ue> pre ceteris il-
 /29 lis vicijs dedite sunt. Iteru<m> quia inter
 /30 illa tria vltimu<m> ampli<us> p<re>dominat<ur>. id<e>o

/31 q<uia> insatiabile etc. ideo et ille inter ambi-
 /32 tiosas ampli<us> infecte su<n>t q<ue> p<ro> explendis
 /33 suis prauis co<n>cupisce<n>tijis ampli<us> inar-
 /34 descu<n>t vt su<n>t adultere fornicarie et ma-
 /35 gnator<um> co<n>cubine. et h<oc> ex septe<m>plici ma-
 /36 leficio vt in bulla tangit<ur>. venereu<m> actu<m>
 /37 et conceptus in vtero varijs inficiendo
 /38 maleficijs. Primo mentes ho<m>i<nu>m ad i<n>-
 /39 ordinatu<m> amore<m> etc. i<m>mutando. Se-
 /40 cundo vim generatiuam impedi<n>do.
 /41 Tercio me<m>bra illi actui acco<m>moda au-
 /42 ferendo. Quarto ho<m>i<n>es prestigiosa ar-
 /43 te in bestiales formas muta<n>do. Quin-
 /44 to vim generatiua<m> quo ad femellas d<e>-

f. XXI^r c2

struendo. Sexto aborsum p<ro>curando.
 /2 Septimo infantes demonibus offere<n>do-
 /3 absq<ue> alijs a<n>imalibus et terre frugib<us>
 /4 q<ui>bus varia nocume<n>ta inferu<n>t.

6.1.4. Pars prima. Questio undecima

f. XXXv c1

Quinto sexto et

/2 septimo insi<mu>l veritas supradi-

/3 cta p<ro>bat<ur> p<er> q<ua>tuor horrendos

/4 actus q<uo>s circa i<n>fantes i<n> vtero et ex vte-

/5 ro m<at>ris exerce<n>t q<ue> cu<m> p<er> mulieres demo-

/6 nes exerce<re> h<abe>nt et no<n> p<er> uiros: i<de>o potius

/7 mulieres q<ua>m viros sibi associare ille i<n>sa-

/8 tiabilis homicida satagit et sunt h<uius>mo<d>i

/9 op<er>a. Na<m> canoniste plusq<ua>m theologi de

/10 maleficali i<m>pedime<n>to tractantes vbi su-

/11 pra. Dicu<n>t q<uod> maleficiu<m> fit non solu<m> ne

/12 q<ui>s actu<m> carnale<m> exercere valeat de quo

/13 supra tactu<m> est. Sed etia<m> fit ne mulier

/14 c<on>cipiat vel si c<on>cipit: q<uod> tu<n>c aborsum faci-

/15 at. Et addit<ur> tercius modus cum q<ua>rto q<uod>

/16 vbi aborsum no<n> p<ro>cura<n>t q<uod> tu<n>c infantem

/17 c<on>sumu<n>t vel demoni offeru<n>t. De p<ri>mis

/18 duob<us> modis no<n> est dubiu<m> cu<m> p<er> na<tura>lia

/19 ho<mo> absq<ue> demonu<m> auxilio vt p<er> herbas

/20 vel alia i<m>pedimenta p<ro>curare posset q<uod>

/21 mulier no<n> posset generare vel c<on>cipere

/22 vt supra tactu<m> est. S<ed> de alijs duob<us> q<uod>

/23 etia<m> a maleficis p<ro>curant<ur> disserendum

/24 est nec op<us> est argume<n>ta deducere vbi

/25 eulentissima indicia et experime<n>ta hec

/26 reddu<n>t credibilis. Et de p<ri>mo q<uod> certe

/27 malefice c<on>tra hu<m>ane nature inclinatio<n>em

/28 im<m>o aduersus o<mn>ium bestiar<um> co<n>ditiones

/29 lupina du<m>taxat spe<cie> excepta i<n>fantes de-

/30 uorare et comede<re> sole<n>t. Est inq<ui>sitor cu-

/31 manus de q<uo> supra me<n>tio habita est q<ui>

/32 hec nobis retulit quod ea de causa ab incolis
/33 comitatus burbie vocatus ad inquisitionem

f. XXXv c2

faciendam eo videlicet quod quidam cum puerum ex
/2 cunis amisisset et explorando conuentionem
/3 mulierum nocturno tempore vidisset et perpen-
/4 disset infantem occidi et liquore ebibito deuo-
/5 rare. Ideo vt prius tactum est vnico anno qui et
/6 fuit annus proxime elapsus .xl. et vnam maleficas
/7 igni tradidit certis alijs ad dominium archi-
/8 ducis austriae. Sigismundi fugam capienti-
/9 bus: assunt pro confirmitione huius scripta que-
/10 dam Iohanni nider in suo formicario cuius
/11 vtique et eorum que scripsit recens memoria
/12 superest: vnde non incredibilia sicut apparent ex
/13 istunt: sed et hoc quod maiora damna in his omnibus
/14 obstetrices malefice procurant prout male-
/15 fice penitentes nobis et alijs sepius retu-
/16 lerunt dicentes. Nemo fidei catholice
/17 amplius nocet quam obstetrices vbi enim pu-
/18 eros non interimunt tunc quasi aliquid acturi
/19 foris extra cameram infantem deferunt et sursum
/20 in aere eleuantes demonibus offerunt. Modus
/21 autem in huiusmodi flagitijs qui obseruatur in .ij. iam
/22 parte patebit et. capitulo. vij. quam et aggredi ne-
/23 cesse est prius vnica dumtaxat decisione que-
/24 stionis de permissione diuina premissa. Di-
/25 ctum est enim a qrincipio⁶¹ tria necessario ad
/26 maleficialem effectumm concurrere: demonem cum
/27 malefica et diuinam permissionem.

⁶¹ Error de còpia. La lletra inicial ha de ser una pe.

6.2. Text Ilatí

6.2.1. Apologia autoris in *Malleus Maleficarum*

Cum inter ruentis seculi calamitates, quas proh dolor non tam legimus quam passim experimur, uetus oriens damno sue ruine irrefragabili dissolutus ecclesiam quam nouus oriens homo Christus Iesus aspersione sui sanguinis fecundauit, licet ab initio uariis heresum contagionibus inficere non cessat. Illo tamen
5 precipue in tempore his conatur, quando mundi uespere ad occasum declinante et malicia hominum excrescente nouit in ira magna, ut Iohannes in Apocalypsi testatur, se modicum tempus habere.⁶²

Quare et insolitam quandam hereticam prauitatem in agro dominico succrescere fecit: heresim inquam maleficarum, a principaliori in quo uigere noscitur sexu denotando. Que
10 dum innumeris machinatur insultibus hoc tamen in singulis, quod cogitatu terribile, Deo nimium abominabile et omnibus Christi fidelibus odibile cernitur, operibus expletur. Ex pacto enim cum inferno et federe cum morte, fetidissime seruituti pro earum prauis explendis spurciciis se subiiciunt. Preterea ea que in quotidianis erumnis hominibus, iumentis et terre frugibus ab eis Deo permittente et uirtute demonum concurrente
15 inferuntur. Inter que mala, nos inquisitores Iacobus Sprenger una cum charissimo ab Apostolica Sede in exterminium tam pestifere heresis socio deputato, licet inter diuinorum eloquiorum professores sub predicatorum ordine militantium minimi. Pio tamen ac lugubri affectu pensantes quid remedii, quidue solaminis mortalibus ipsis pro saluari anthidoto foret administrandum huic operi pre cunctis aliis remediis pios
20 submittere humeros dignum iudicauimus, confisi de melliflua largitate illius qui dat omnibus affluenter et qui calculo sumpto de altari forpice tangit et mundat labia imperfectorum in finem optatum cuncta perducere.⁶³

Verum cum in operibus hominum nil fiat adeo utile et licitum, cui non possit aliqua perniciēs irrogari. Ingeniola etiam nostra ad acumen non perueniunt ueritatis, nisi lima
25 alterius prauitatis plurimum fuerint abrasa. Ideo qui de nouitate operis nos redarguendos estimat, ad certamen illius confidenter accedimus. Sciat tamen hoc ipsum opus nouum esse simul et antiquum, breue pariter et prolixum. Antiquum certe materia et auctoritate;

⁶² Cf. Ap 12, 12: *quia descendit diabolus ad vos habens iram magnam, sciens quod modicum tempus habet.*

⁶³ Cf. Is 6, 6-7: *Et volavit ad me unus de seraphim, et in manu ejus calculus, quem forpice tulerat de altari, et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, et auferetur iniquitas tua, et peccatum tuum mundabitur.*

nouum uero partium compilatione earumque aggregatione. Breue propter plurimorum
auctorum in breuem perstrictionem; longum nihilominus propter immensam materie
30 multitudinem et maleficarum imperscrutabilem maliciam. Nec hoc dicimus ceterorum
auctorum scriptis presumptuose derogando nostrumque opus iactanter et inaniter
extollendo, cum ex nostro ingenio pauca et quasi nulla sint addita.

Vnde non nostrum opus, sed illorum potius censetur, quorum ex dictis fere sunt singula
contexta. Qua simul ex causa nec poemata condere nec sublimes theorias cepimus
35 extendere, sed excerptorum more procedendo.

Ad honorem summe trinitatis et indiuidue unitatis, super tres partes principales: originem,
progressum et finem. Maleficarum Malleum tractatum nuncupando aggredimur.
Recollectionem operis socio, executionem uero his quibus iudicium durissimum imminet,
eo quod in uindictam malorum, laudem uero bonorum constituti cernuntur a Deo, cui
40 omnis honor et gloria in secula seculorum. Amen.

6.2.2. *Summis desiderantes affectibus*: Bulla a Papa Innocentio VIII promulgata

Tenor bulle apostolice aduersus heresim maleficarum cum approbatione et subscriptione doctorum alme Vniuersitatis Coloniensis. In sequentem tractatum incipit feliciter. Innocentius episcopus, seruus seruorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam.

5 Summis desiderantes affectibus pro ut pastoralis sollicitudinis cura requirit, ut fides catholica nostris potissime temporibus ubique augeatur et floreat, ac omnis heretica prauitas de finibus fidelium procul pellatur ea libenter declaramus ac etiam de nouo accedimus per que huiusmodi pium desiderium nostrum uotiuum sortiatur effectum: cunctisque propterea per nostre operationis ministerium quasi per prouidi operatoris
10 sarculum erroribus extirpatis, eiusdem fidei zelus et obseruantia in ipsorum corda fidelium fortius imprimatur.

Sane nuper ad nostram non sine ingenti molestia peruenit auditum quod in nonnullis partibus Alamanie superioris, nec non in Maguntinensis, Coloniensis, Treuerensis, Saltzburgensis et Bremensis, prouinciis, ciuitatibus, terris, locis et diocesibusque plures
15 utriusque sexus persone, proprie salutis immemores et a fide catholica deuiantes, cum demonibus incubis et succubis abuti ac suis incantationibus, carminibus et abiurationibus aliisque nefandis superstitiis et sortilegiis, excessibus criminibus et delictibus mulierum partus, animalium fetus, terre fruges, uinearum uuas et arborum fructus, nec non homines, mulieres, iumenta, pecora, pecudes et alia diuersorum generum animalia. Vincas quoque
20 pomeria, prata, pascua, blada, frumenta et alia terre legumina perire, suffocari et extinguere facere et procurare,⁶⁴ ipsaque homines, mulieres, iumenta, pecora, pecudes et animalia diris tam intrinsecis quam extrinsecis doloribus et tormentis afficere et excruciare. Ac eosdem homines ne gignere et mulieres ne concipere, uirosque ne uxoribus et mulieres ne uiris actus coniugales reddere ualeant impedire.

25 Fidem preterea ipsam quam in sacri susceptione baptismi susceperunt ore sacrilego abnegare. Aliaque quam plurima nefanda, excessus et crimina instigante humani generis inimico committere et perpetrare non uerentur, in animarum suarum periculum, diuine maiestatis offensam ac perniciosum exemplum et scandalum plurimorum.

Quodque licet dilecti filii Henrici Institoris in predictis partibus Alamanie superioris, in
30 quibus etiam prouincie, ciuitates, terre, dioceses et alia loca huiusmodi comprehensa fore

⁶⁴ *Procurate* a l'original. Sospitem d'un error de còpia.

censentur, nec non Iacobus Sprenger per certas partes line Rheni, ordinis fratrum Predicatorum et theologie professores, heretice prauitatis inquisitores per litteras apostolicas deputati fuerint, prout adhuc existunt.

35 Tamen nonnulli clerici et laici illarum partium, querentes plura sapere quam oporteat, pro eo quod in litteris deputationis huiusmodi prouincie, ciuitates, dioceses, terre et alia loca predicta, illarumque persone ac excessus huiusmodi nominatim et specificè expressa non fuerunt, illa sub eisdem partibus minime contineri, et propterea prefatis inquisitoribus in prouinciis, ciuitatibus, diocesibus, terris et locis predictis huiusmodi inquisitionis officium exequi non licere, et ad personarum earundem super excessibus et criminibus
40 antedictis punitionem, incarcerationem et correctionem admitti non debere pertinaciter asserere non erubescunt.

Propter quod in prouinciis, ciuitatibus, diocesibus, terris et locis predictis excessus et || crimina huiusmodi non sine animarum earundem euidenti iactura et eterne salutis
45 dispendio remanent impunita. Nos igitur impedimenta quelibet que per ipsorum inquisitorum officii executio quomodolibet retardari posset de medio submouere. Et ne labes heretice prauitatis aliorumque excessuum huiusmodi in perniciem aliorum innocentum sua uenena diffundat, oportunis remediis prout nostro incumbit officio prouidere uolentes, fidei zelo ad hoc maxime nos impellente. Ne propterea contingat prouincias, ciuitates, diocesis, terras et loca predicta sub eisdem partibus Alamanie
50 superioris debito inquisitionis officio carere eisdem inquisitoribus in illis officium inquisitionis huiusmodi exequi licere et ad personarum earundem super excessibus et criminibus predictis correctionem, incarcerationem et punitionem admitti debent.

Perinde in omnibus et per omnia ac si in litteris predictis prouincie, ciuitates, diocesis, terre et loca ac persone et excessus huiusmodi nominatim et specificè expressa forent,
55 auctoritate apostolica tenore presentium statuimus. Proque potiori cautela litteras et deputationam predictas, ad prouincias, ciuitates, diocesis, terras et loca, nec non personas et crimina huiusmodi extendentes. Prefatis inquisitoribus, quod ipsi et alter eorum accersito secum dilecto filio Iohanne Gremper clerico Constantiensis diocesis magistro in artibus eorum moderno, seu quouis alio notario publico per ipsos et quemlibet eorum
60 pro tempore deputando in prouinciis, ciuitatibus, diocesis, terris et locis predictis contra quascunque personas cuiuscunque conditionis et preeminentie fuerint huiusmodi inquisitionia officium exequi, ipsasque personas quas in premissis culpabiles reperierint, iuxta earum demerita corrigere, incarcerare, punire et mulctare. Nec non in singulis prouinciarum huiusmodi parochialibus ecclesiis uerbum dei fideli populo, quotiens

65 expedierit ac eis uisum fuerit, proponere et predicare omniaque alia et singula in premissis
 et circa ea necessaria et oportuna facere et similiter exequi libere et licite ualeant, plenam
 ac liberam eadem auctoritate de nouo concedimus facultatem. Et nihilominus uenerabili
 fratri nostro episcopo Argentinensi per apostolica scripta mandamus quatenus ipse per se
 uel alium seu alios premissa, ubi, quando et quotiens expedire cognouerit fueritque pro
 70 parte inquisitorum huiusmodi seu alterius eorum legitime requisitus solemniter publicans,
 non permittat eos per quoscunque super hoc contra predictarum et presentium litterarum
 tenorem quauis auctoritate molestari seu alias quomodolibet impediri. Molestatores et
 impedientes et contradictores quoslibet et rebelles cuiuscunque dignitatis, status, gradus,
 preeminentie, nobilitatis et excellentie aut conditionis fuerint et quocunque exemptionis
 75 priuilegio sint muniti, per excommunicationis, suspensionis et interdicti ac alias etiam
 formidabiliores de quibus sibi uidebitur sententias, censuras et penas, omni appellatione
 postposita compescendo et etiam legitimis super his per eum seruandis processibus.
 Sententias ipsas quotiens opus fuerit aggrauare et reaggrauare: auctoritate nostra procuret.
 Inuocato ad hoc si opus fuerit auxilio brachii secularis. Non obstantibus premissis ac
 80 constitutionibus et ordinationibus apostolicis contrariis quibuscunque. Aut si aliquibus
 communiter uel diuisim ab apostolica sit sede indultum quod interdicti, suspendi uel
 excommunicari non possint per litteras apostolicas, non facientes plenam et expressam ac
 de uerbo ad uerbum de indulto huiusmodi mentionem et qualibet alia dicte sedis
 indulgentia generali uel speciali cuiuscunque tenoris existat per quam presentibus non
 85 expressam uel totaliter non insertam effectus huiusmodi gratie impediri ualeat
 quomodolibet uel differri, et de qua cuiusque toto tenore habenda sit in nostris litteris
 mentio specialis. Nulli ergo || omnino hominum liceat hanc paginam nostre declarationis, **f. 3^v**
 extensiones, concessionis et mandati infringere, uel ei ausu temerario contraire. Si quis
 autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis dei ac beatorum Petri et
 90 Pauli apostolorum eius se nouerit incursum.
 Datum Rome apud sanctum Petrum. Anno incarnationis dominice Millesimo
 quadrantesimo octuagesimo quarto. Nonis decembris Pontificatus nostri Anno primo.
 Sequitur in sequentem tractatum approbatio et subscriptio doctorum alme Vniuersitatis
 Coloniensis iuxta formam publici instrumenti.

6.2.3. Pars prima. Questio sexta

FRAGMENTUM I

f. XVIIIr

Sequitur quo ad ipsas maleficas demonibus se subiicientibus. Et est sexta quo ad questionem et secundum membrum. Pro tertia et annexa difficultate, quo ad ipsas maleficas demonibus se subiicientibus, plura super modum aggrediendi huiusmodi spurcicias possunt difficultari. Primo, ex parte demonis: et corporis ab eo assumpti ex quo elemento sit illud formatum. Secundo, ex parte actus: an semper cum infusione seminis ab altero recepto. Tercio, ex parte temporis et loci: an potius in uno tempore quam in altero exercent. Quarto, an uisibiliter quo ad circumstantes se agitat. Ex parte mulierum, an tantummodo ille que ex huiusmodi spurciciis procreantur a demonibus frequentantur. Secundo, an ille que ab obstetricibus tempore partus demonibus offeruntur. Tercio, an remissior sit in talibus ipsa uenerea delectatio. Ad que omnia ad presens cum non sit respondendum, eo quod tantummodo generalitati studemus. Et in secunda parte operis illa singula per eorum opera explanantur, ut patebit in quarto capitulo ubi de singulis modis fiet mentio. Ideo ad secundum principale tendamus. Et primo, cur in tam fragili sexu hoc genus perfidie inuenitur amplius quam in uiris. Et erit questio prima generalis quo ad conditiones generales mulierum. Secunda specialis cuiusmodi mulieres amplius inueniuntur superstitiose et malefice. Tercia singularis quo ad ipsas obstetrices, que omnes alias in malicia excedunt.

FRAGMENTUM II

f. XIXr c2

Sunt et alii alias rationes assignantes cur in maiore multitudine reperiantur femine superstitiose quam uiri, et dicunt esse tres causas. Prima est, quia prone sunt credendum, et quia principaliter demon querit corrumpere fidem, ideo potius eas aggreditur. Vnde et Ecclesiasticus XIX: qui cito credit leuis est corde et minorabitur.⁶⁵ Secunda causa est quia a natura propter fluxibilitatem⁶⁶ complexionis facilius sunt impressionis ad reuelationes capiendas per impressionem separatorum spirituum.⁶⁷ Qua complexione etiam cum bene utuntur multum bone sunt, cum male peiores sunt. Tercia causa quia lubricam habent linguam, et ea que mala arte sciunt eis

⁶⁵ Sir XIX, 4 Vul.: *Qui credit cito.*

⁶⁶ Entenem *flexibilitatem*.

⁶⁷ Cf. Martín de Androsilla, *De Superstitionibus*; cfr. Iohannes Nider, *Formicarius*; cfr. Guillem d'Alvèrnia, *Operum Summa*.

comparibus feminis uix celare possunt. Seque occulte, cum uires non habeant, per
10 maleficia uindicare querunt faciliter. Vnde Ecclesiasticus XXV ut supra: commorari leoni
et draconi plus placebit quam habitare cum muliere nequam.⁶⁸ Breuis omnis malicia super
maliciam mulieris. Item potest et addi illa cum fluxibiles sunt ideo citius pueros
demonibus offerre possunt sicut et faciunt.

FRAGMENTUM III

Quantum enim ad intellectum seu ad intelligendum spiritualia, alterius uidentur **f. XIXv c1**
esse speciei a uiris, cui auctoritas et ratio cum uariis scripture exemplis
alludit. Therentius ait: mulieres ferme ut pueri leui sententia sunt.⁶⁹ [...] Ratio
naturalis est quia plus carnalis uiro existit, ut patet in multis carnalibus spurcitiis. Qui
5 etiam defectus notantur in formatione prime mulieris cum de costa curua formata fuit, id
est de costa pectoris que est torta et quasi contraria uiro. Ex quo defectu etiam procedit
quod cum sit animal imperfectum, semper decipit.

FRAGMENTUM IV

Patet et in prima muliere quod ex natura minorem habent fidem, cum dixit serpenti
interroganti, quare non ederent de omni ligno paradisi, respondit: de omni, et
cetera, ne forte moriamur,⁷⁰ in quo ostendit se dubitare et non fidem habere ad
uerba Dei, || que omnia etiam ethymologia nominis demonstrat. Dicitur enim a femina fe **f. XIXv c2**
5 et minus, quia semper minorem habet et seruat fidem et hoc ex natura quo ad fidelitatem.
Licet ex gratia simul et natura fides in beatissima uirgine, nunquam defecerat cum tamen
in omnibus uiris defecisset tempore passionis Christi. Mala ergo mulier ex natura cum
citius in fide dubitat etiam citius fidem abnegat, quod est fundamentum in maleficis.

⁶⁸ Sir XXV, 23.

⁶⁹ Ter. *Hec.* 3.1, 32.

⁷⁰ Gn 3, 1-3.

FRAGMENTUM V

Quantum || insuper defectum in memoratiua potentia, cum hoc sit in eis ex natura **f. XXr c2**
uicium nolle regi, sed suos sequi impetus sine quacunque pietate. Ad hoc studet
et cuncta memorata disponit. Vnde Theophrastus: si totam domum ei commiseris
seruiendum, et si aliquid tuo arbitrio reseruaueris, etiam minimum uel magnum, fidem
5 sibi adhiberi non putabit et iurgia concitet; ei nisi cito consulueris parat uenena aurspices
et ariolos consulit. Ecce maleficia.

FRAGMENTUM VI

Queramus inuenimus fere omnia mundi regna propter mulieres fuisse euersa. **f. XXv c1**
Primum enim quod fuit regnum felix, scilicet Troye. Propter raptum unius
femine, scilicet Helene, destructum est multis milibus grecorum occisis. Regnum
iudeorum multa mala et exterminia habuit propter pessimam reginam Iezabel et filiam
5 eius Athaliam reginam in regno Iude, que occidi fecerat filios filii ut eo mortuo ipsa
regnaret sed utraque occisa. Regnum romanorum multa mala sustinuit propter
Cleopatram reginam Egypti pessimam mulierem. Et sic de aliis. Vnde et non mirum si
mundus iam patitur ob maliciam mulierum. Demum inspiciendo corporis ipsius carnalia
desideria. Vnde innumera nocumenta uite humane contingunt. Vt merito, cum Cathone
10 Vticensis dicere possumus: si absque femina possit esse mundus, conuersatio nostra non
esset absque Diis, cum reuera si mulierum non essent nequicie —etiam tacendo de
maleficis— adhuc ab innumeris periculis mundus remaneret exoneratus. Valerius ad
Rufinum:⁷¹ Chimeram mulierem esse nescis, sed scire debes quod monstrum illud
triforme, insigni uenustetur facie leonis, olentis maculetur uentre capre, uirulente cauda
15 uippere armetur. Vult dicere quod est aspectus eius pulcher, tactus fetidus, conuersatio
mortifera. Audiamus et aliam proprietatem per uocem. Nam sicut est mendax in natura,
sic et in loquela, nam pungit et tamen delectat. Vnde et earum uox cantui syrenarum
assimilatur, que dulci melodia transeuntes attrahunt et tandem occidunt. Occidunt quidem
quia et marsupia euacuant, uires auferunt et Deum perdere cogunt. Iterum Valerius ad
20 Rufinum: hec loquens placet delectatio et pungit delictum, flos Veneris rosa est, quia sub
eius purpura multi latitant aculei. Prouerbia v: nitidius oleo guttur eius, id est, locutio

⁷¹ Cf. *De non Ducenda Uxore* (s. XII).

nouissima eius amara quasi absintheum.⁷² [...] Concludamus: omnia per carnalem concupiscentiam, que quia in eis est insatiabilis. **f. XXI^r c1**

FRAGMENTUM VII

Cuiusmodi mulieres amplius inueniuntur superstitiose et malefice

Quo ad secundum, cuiusmodi mulieres pre ceteris inueniuntur superstitiose et maleficiis infecte. Dicendum ut ex precedenti questione patuit, quod quia tria generalia uicia, scilicet infidelitas, ambitio et luxuria precipue in malis mulieribus regnare uidentur. Ideo ille pre ceteris maleficiis intendunt, que pre ceteris illis uiciis dedite sunt. Iterum quia inter illa tria ultimum amplius predominatur. Ideo quia insatiabile, et cetera. Ideo et ille inter ambitiosas amplius infecte sunt que pro explendis suis prauis concupiscentiis amplius inardescunt, ut sunt adultere, fornicarie et magnatorum concubine. Et hoc ex septemplici maleficio, ut in bulla tangitur, uenereum actum et conceptus in utero uariis inficiendo maleficiis. Primo mentes hominum ad inordinatum amorem et cetera immutando. Secundo uim generatiuam impediendo. Tercio membra illi actui accomoda auferendo. Quarto homines prestigiosa arte in bestiales formas mutando. Quinto uim generatiuam quo ad femellas || destruendo. Sexto aborsum procurando. Septimo infantes demonibus offerendo, absque aliis animalibus et terre frugibus quibus uaria nocumenta inferunt. **f. XXI^r c2**

⁷² Pr V, 3-4.

6.2.4. Pars prima. Questio undecima

Questio XI. Quod obstetrices malefice conceptus in utero diuersis modis interimunt aborsum procurant, et ubi hoc non faciunt demonibus natos infantes offerunt

Quinto sexto et septimo insimul ueritas supradicta probatur, per quatuor horrendos actus quos circa infantes in utero et ex utero matris exercent. Que cum per mulieres demones exercere habent et non per uiros, ideo potius mulieres quam uiros sibi associare ille insatiabilis homicida satagit et sunt huiusmodi opera. Nam

5 canoniste plusquam theologi de maleficali⁷³ impedimento tractantes ubi supra. Dicunt quod maleficium fit non solum ne quis actum carnalem exercere ualeat, de quo supra tactum est, sed etiam fit ne mulier concipiat uel si concipit quod tunc aborsum faciat. Et additur tercius modus cum quarto, quod ubi aborsum non procurant quod tunc infantem consumunt uel demoni offerunt. De primis duobus modis, non est dubium cum per

10 naturalia homo absque demonum auxilio, ut per herbas uel alia impedimenta, procurare posset quod mulier non posset generare uel concipere, ut supra tactum est. Sed de aliis duobus, quod etiam a maleficis procurantur. Disserendum est nec opus est argumenta deducere, ubi euidentissima indicia et experimenta hec reddunt credibilis. Et de primo quod certe malefice, contra humane nature inclinationem immo aduersus omnium

15 bestiarum conditiones, lupina dumtaxat specie excepta infantes, deuorare et comedere solent. Est Inquisitor Cumanus, de quo supra mentio habita est, qui hec nobis retulit: quod ea de causa ab incolis Comitatus Burbie uocatus ad inquisitionem faciendam. Eo uidelicet quod quidam cum puerum ex cunis amisisset et explorando conuentionem mulierum nocturno tempore uidisset et perpendisset infantem occidi et liquore ebibito

20 deuorare. Ideo, ut prius tactum est, unico anno —qui et fuit annus proxime elapsus— XL et unam maleficas igni tradidit, certis aliis ad dominium archiducis Austrie Sigismundi fugam capientibus. Assunt pro confirmatione huius scripta quedam Iohanni Nider in suo Formicario,⁷⁴ cuius utique et eorum que scripsit recens memoria superest. Vnde non incredibilia sicut apparent existunt. Sed et hoc, quod maiora damna in his omnibus

25 obstetrices malefice procurant, prout malefice penitentes nobis et aliis sepius retulerunt dicentes: nemo fidei Catholice amplius nocet quam obstetrices. Vbi enim pueros non

⁷³ Aquesta forma tan estranya sembla tenir com a origen aquesta obra, ja que a totes les altres on apareix són posteriors o s'hi fa referència. Curiosament, el mot acabà cristal·litzant en la llengua italiana i el tenim present a escrits demonològics de Menghi Girolamo (s. XVI), escrits en romanç.

⁷⁴ 1437, Viena.

interimunt, tunc quasi aliquid acturi foris extra cameram infantem deferunt et sursum in aere eleuantes demonibus offerunt. Modus autem in huiusmodi flagitiis qui obseruatur in II iam parte patebit et capitulo VII. Quam et aggredi necesse est prius unica dumtaxat
30 decisione questionis de permissione diuina premissa. Dictum est enim a principio tria necessario ad maleficalem effectum concurrere: demonem cum malefica et diuinam permissionem.

6.3. Traducció

6.3.1. Apologia de l'autor al *Martell de les bruixes*

Entre les calamitats del temps que transcorre, les quals per desgràcia no llegim tant com les experimentam per tot arreu, el vell ordre ha destruït amb el dany irremeiable de la seua pròpia decadència l'Església que el nou ordre, Jesucrist com a home, fecundà amb l'aspersió de la seua sang, malgrat que des de l'inici no atura d'infectar l'heretgia amb diversos contagis. Tanmateix, es prepara especialment en aquell temps quan, declinant el capvespre del món cap a l'ocàs i creixent la malícia dels homes, descobrí en gran ira, tal com testimonia Joan a l'Apocalipsi, que tenia poc temps.⁷⁵ De manera que va fer brotar una insòlita depravació herètica a sota del camp del Senyor: parlam⁷⁶ de l'heretgia de les bruixes, indicant a partir del sexe on se sap que té força principalment. Mentre aquesta es maquina amb innumerables ultratges, tanmateix, açò en cadascú —terrible de pensar!—, determinat abominable en excés per Déu i odiós per tots els fidels de Crist, es desplega amb accions. Perquè a causa d'un pacte amb l'infern i un tracte amb la mort, se supediten a una servitud fastigosa a canvi de completar les seues depravades infàmies. Així mateix, aquestes coses són introduïdes per elles en les penes diàries als homes, al bestiar i als fruits de la terra, amb permís de Déu i amb l'eficàcia dels dimonis col·laborant. Entre aquestes maldats jo, l'inquisidor Jakob Sprenger, juntament amb meu estimadíssim company, designat per la Seu Apostòlica per a l'extermini d'aquesta heretgia tan pestífera tot i ser els menys importants d'entre els professors de la paraula divina que militen sota l'ordre dels Predicadors, però, tanmateix, amb passió pietosa i afligida, pensant en quin remei o quin consol ha de ser administrat als mateixos mortals com a antídoto per a la seua redempció, hem considerat digne sotmetre les nostres pietoses espatlles a aquesta obra per damunt de tots els altres remeis, confiats que la dolça generositat d'Aquell qui dona a tothom abundantment i que amb un tros de carbó pres amb pinces de l'altar toca i purifica els llavis dels imperfectes ho meni tot a l'objectiu desitjat.⁷⁷ Veritablement, a les obres dels homes no s'esdevé res efectivament útil i lícit que no pugui ser derogat per una pesta; tampoc els nostres febles intel·lectes arriben al cim de la veritat si no han sigut ben raspats per la llima de la malícia d'altri. Aquell qui consideri que ens ha de contradir a causa de la innovació de l'obra,

⁷⁵ Ap 12, 12.

⁷⁶ En singular al llatí. *Lapsus linguae*.

⁷⁷ Is 6, 6-7.

accedim a la seua controvèrsia confiadament. Tanmateix, sàpiga que aquesta obra és
30 recent i al mateix temps antiga, breu i alhora prolixa: antiga, certament pel contingut i
l'autoritat, però nova per la compilació de les parts i la seua associació. Breu pel del breu
tractament de la majoria autors, i no obstant extensa a causa de la immensa multitud de
matèria i la malícia absolutament inescrutable de les bruixes. I no ho diem per invalidar
presumptuosament els escrits de la resta d'autors i exalçar de manera ostentosa i vana la
35 nostra obra, perquè s'ha afegit poca cosa o gairebé res que surti de la nostra invenció: per
aço es considera no una obra nostra, sinó més aviat d'aquells dels quals s'ha pres el
context de les paraules. Al mateix temps, per aquesta raó no començam a compondre
poemes ni a desplegar sublims teories, sinó que ho fem procedint a l'estil dels epítoms,
en honor a la summa Trinitat i la indivisible Unitat, damunt tres parts principals: origen,
40 progrés i final. Emprenem el tractat anomenant-lo "martell de les bruixes". Posam⁷⁸ en
comú la recol·lecció de l'obra, però ara l'execució correspon a aquells que s'encarreguen
el judici més dur, ja que els considera elegits per al càstig dels dolents i la lloança dels
bons Déu, per a qui és tot l'honor i la glòria pels segles dels segles. Amén.

⁷⁸ En singular en el llatí. *Lapsus linguae*.

6.3.2. *Desitjant amb summa passió: Butlla promulgada pel papa Innocenci*

VIII

Soc tenidor de la butlla apostòlica contra l'heretgia de les bruixes, amb aprovació i subscripció dels doctors de la benèfica universitat de Colònia. A continuació, el tractat comença de bon grat. Innocenci, bisbe, servidor dels servidors de Déu, per a la futura memòria d'aquest assumpte, desitjant amb summa passió, tal com requereix

5 l'afany de la tasca del pastor, que la fe catòlica, especialment en aquests temps nostres, creixi i floreixi pertot arreu, i que tota la depravació herètica es repel·leixi enfora de les fronteres dels fidels. De bon grat declaram i també accedim de nou a aquestes coses, per mitjà de les quals el nostre pietós desig obtindrà l'efecte esperat. Per tot açò, per mitjà del ministeri de la nostra actuació, les errades són extirpades quasi com amb l'aixada d'un
10 treballador perspicaç, i la gelosia i l'observació d'aquesta fe es gravarà amb més força als cors dels mateixos fidels.

De fet, fa poc ha arribat a oïda nostra, no sense un immens malestar, que a qualcunes parts de l'Alemanya superior —així com a les províncies, ciutats, terres, regions i diòcesis de Magúncia, Colònia, Trèveris, Salzburg i Bremen— moltes persones de tots dos sexes,
15 oblidades de la pròpia salvació i desviant-se de la fe catòlica, consumides per dimonis íncubes i súcubes, amb els seus encantaments, abjuracions i càntics, i altres sacrílegues supersticions i sortilegis, crims i delictes excessius, fan i procuren que els parts de les dones, les cries dels animals, els fruits de la terra, el raïm dels ceps i la fruita dels arbres, però també els homes, les dones, el bestiar, el ramat, les bèsties, i la resta d'animals de
20 diverses espècies, vinyes i també horts, prats, pastures, la civada, el blat, i tots els altres cereals de la terra morin, s'ofeguin i s'extingeixin, i afligeixen i torturen aquests mateixos homes, dones, bestiar, ramat, bèsties i animals amb dolors i turments espantosos, tant interns com externs. I aquestes mateixes persones impedeixen als homes procrear i a les dones concebre: ni els homes amb les seues dones ni les dones amb els seus marits poden
25 realitzar l'acte sexual.

A més a més, reneguen de la mateixa fe que prengueren amb boca sacrílega al sagrat sagrament del baptisme. Encara més: a instigació de l'enemic del gènere humà, no tenen por de cometre i perpetrar molts altres actes abominables, excessos i crims, amb perill per a les seues ànimes, ofensa per sa divina majestat i exemple pernicios i escàndol per molta
30 gent.

I per açò els estimats fills Heinrich Institoris i també Jakob Sprenger —de l'ordre dels germans Predicadors i professors de teologia— han sigut escollits, per mitjà de cartes apostòliques, inquisidors de l'herètica pravitat, l'un als ja mencionats territoris de l'Alemanya superior (on també es considera que hi comprendrien les províncies, ciutats, diòcesis i la resta de llocs ja mencionats), i l'altre per certes parts de la llera del Rin, com ho són fins ara.

Tanmateix, certs clergues i laics, volent saber més del que convé, pel fet que a les cartes de nomenament les províncies, ciutats, diòcesis i altres llocs ja esmentats, així com les seues persones i excessos, no foren expressats ni específicament ni pel nom, no s'avergonyeixen d'afirmar pertinaçment que aquestes coses no ocorren en absolut a aquelles zones, i que, per tant, als inquisidors no els és lícit exercir l'ofici d'aquesta inquisició a les províncies, ciutats, diòcesis i altres llocs ja esmentats, i no han de ser admesos per al càstig, l'empresonament i la correcció de les seues persones a causa d'aquells excessos i crims.

Per aquesta raó, aquests mateixos excessos i crims romanen impunes a les províncies, ciutats, diòcesis i altres llocs ja esmentats, no sense un evident sacrifici per a les seues ànimes ni sense el perill de la pèrdua de l'eterna salvació. Nosaltres, per tant, extirpam d'enmig qualsevol dels impediments amb què es pugui retardar de qualsevol manera l'execució de l'ofici dels mateixos inquisidors i, per tal que la xacra de l'herètica pravitat i dels altres excessos ja esmentats no difongui els seus verins per a la perdició d'altres innocents, tenim la voluntat de procurar, amb remeis oportuns tal com pertany al nostre ofici, impulsats pel gran zel de la fe, que no ocorri que les províncies, ciutats, diòcesis i altres llocs ja esmentats dins els mateixos territoris de l'Alemanya superior es vegin privats del degut ofici de la inquisició dels mateixos inquisidors. Que els sigui lícit executar l'ofici de la inquisició en aquells llocs, i han de ser admesos per a la correcció, l'empresonament i la punició d'aquestes persones, amb relació amb els excessos i crims esmentats.

En conseqüència, en tot i per tot, establim, pel tenor de la present, que sigui com si les províncies, ciutats, diòcesis, terres, llocs, persones i excessos anteriors fossin expressades a les cartes pel nom i específicament. En favor d'una màxima cautela, feim extensives les cartes i aquesta seua potestat a tals províncies, ciutats, terres i llocs, així com a les persones i crims anteriors. Als inquisidors: que ells o un d'ells, convocat també el nostre estimat fill Joan Gremper, clergue de la diòcesi de Constança, mestre modern en les seues arts, o qualsevol altre notari públic per tots ells o per qualsevulla d'ells, temporalment

65 assignat a les províncies, ciutats, diòcesis, terres i llocs ja esmentats contra qualsevol persona, sigui quina sigui la seua condició i preeminència, que tots els mencionats exerceixin l'ofici de la inquisició, i corregeixin, empresonin, multin i castiguin aquestes persones que considerin culpables dels fets anteriors segons els seus demèrits. I també els concedim, amb la mateixa autoritat i de nou, plena i lliure facultat: que puguin proposar

70 i predicar la paraula de Déu al poble fidel en cadascuna de les esglésies parroquials de les províncies ja esmentades sempre que convengui i els sembli oportú, que actuïn en totes i cadascuna de les altres coses ja esmentades i en relació amb aquelles coses necessàries i oportunes de manera lliure i lícita. Nogensmenys, al nostre venerable germà, el bisbe d'Estrasburg⁷⁹, li ordenam per mitjà de cartes apostòliques que ell mateix transmeti o que

75 per mitjà d'un altre o altres faci transmetre tot allò que ha conegut, mencionat anteriorment, i que ho publiqui solemnement on, quan i sempre que se li demani legítimament per part dels inquisidors anteriors o d'un sol d'ells. I que no permeti que aquests siguin molestats ni impeditos de cap manera, per cap autoritat, per qualsevol, sobre aquestes coses, contra el que s'ha dit i el tenor del present document, o per altres coses.

80 Qualsevol que molesti, impedeixi, contradigui o es rebeli —sigui quina sigui la seua posició social, grau, preeminència, noblesa, excel·lència o condició o tot i que estiguin protegits amb qualsevol privilegi d'exempció—, que se'ls apliqui sentències, censure i penes d'excomunió, suspensió i interdicció i també d'altres càstigs més terribles que a hom li semblin bé, reprimint tota apel·lació posterior. També els legítims processos sobre

85 aquests temes han de ser protegits per ell.

Sempre que fos necessari, que s'agreugin i tornin a agreujar aquestes mateixes sentències: que ho procuri amb la nostra autoritat i, si fos necessari, que s'invoqui per a tal l'ajut del braç secular. No són obstacle tot allò anterior, ni constitucions ni ordenances apostòliques contràries, siguin quines siguin. O si en benefici d'alguns hi hagués un indult de part de

90 l'apostòlica seu, en conjunt o bé individualment, respecte allò prohibit, pel qual no poden ser suspesos o excomulgats per cartes apostòliques, no fent menció plena, expressa i paraula per paraula de tal indult, i existeixi qualsevol altra indulgència declarada per la seu, general o especial, de qualsevol tenor, per la qual als presents no expressa o totalment inserta permeti impedir o diferir de qualque manera l'efecte d'aquesta gràcia: i de la qual,

95 ha de ser tinguda de qualsevol manera menció especial a les nostres cartes. Que a cap dels homes, en conseqüència, se li permeti infringir o contradir amb audàcia temerària aquesta

⁷⁹ El bisbe alemany Albrecht von Bayern (1478-1506).

pàgina nostra de declaració, extensió, concessió i mandat. Si qualcú, però, tingués la presumció d'atemptar contra aquesta, que sàpiga que incorrerà en la indignació de Déu omnipotent i dels sants apòstols Pere i Pau.

- 100 Donat a Roma, a Sant Pere, l'any de l'encarnació del Senyor, 1484, el primer any del nostre pontificat, el cinc de desembre. Segueix, al següent tractat, l'aprovació i la subscripció dels doctors de la benèfica universitat de Colònia segons la forma del document públic.

6.3.3. Primera part. Qüestió sisena

FRAGMENT I

Segueix el perquè els dimonis subjuguen a les mateixes bruixes. I també hi és a la segona part la pregunta sisena. A causa de la tercera i annexa dificultat, pel que fa a les mateixes bruixes que se sotmeten als dimonis, moltes coses poden dificultar la manera d'atacar aquestes impureses. Primer, per la part del dimoni: de quin
5 element està format el cos que adopta. Segon, per la part de l'acció: si sempre va acompanyada d'una transfusió de semen rebut d'un altre. Tercer, pel que fa al temps i el lloc: si s'exerceix més en unes circumstàncies que en altres. Quart, si es mou de manera visible per a les persones del voltant. I per part de les dones, si només aquelles que són procreades d'aquesta manera fastigosa són les freqüentades pels dimonis. Segon, si són,
10 en canvi, aquelles oferides per les llevadores als dimonis en el moment del part. Tercer, si en aquestes és més moderada la mateixa delectació sexual. Tanmateix, ara per ara no és necessari respondre-ho tot, ja que només estudiam la generalitat. A la segona part de l'obra s'expliquen una per una a partir de les seues accions, com es farà evident al capítol quart, on se'n farà menció de manera individual. Per aquesta raó, ens dirigim cap a la
15 segona part. I primer: per què aquesta classe de perfidia esdevé més àmplia en un gènere tan fràgil que en els homes? I la primera qüestió serà general pel que fa a les condicions generals de les dones; la segona serà específica: sobre quina és la casta de dones que més són convertides en supersticioses i bruixes; i la tercera específica, sobre les llevadores, que excedeixen en maldat a totes les altres.

FRAGMENT II

N'hi ha d'altres que adjudiquen raons diferents per les quals es troba un major nombre de dones supersticioses que d'homes, i diuen que són tres causes: la primera és perquè tenen inclinació a ser crèdules, i ja que el dimoni cerca, principalment, corrompre la fe, per açò les ataca a elles amb preferència. D'aquí
5 Eclesiàstic XIX: "qui dona prest la confiança és un cap buit i se'l farà petit".⁸⁰ La segona causa és perquè, per naturalesa, a causa de la flexibilitat de la seua complexió, són més fàcils d'impressionar per captar les revelacions mitjançant l'atac dels esperits separats. De fet, amb aquesta complexió, quan l'utilitzen bé són molt bones, però molt dolentes

⁸⁰ Sir XIX, 4.

quan en fan un mal ús. La tercera causa és perquè tenen la llengua relliscosa, i a penes
10 poden ocultar a les seues companyes dones allò que han après mitjançant males arts. I,
d'amagat, com que no tenen les forces, cerquen vindicar-se més fàcilment per mitjà de
malefícis. Vegeu Eclesiàstic XXV, *ut supra*: em plauria més estar-me amb un lleó i un drac
que viure amb una dona dolenta.⁸¹ Tota malícia és petita al costat de la malícia de les
dones. Així mateix, també es pot afegir açò: com que són flexibles, per aquesta raó poden
15 oferir infants als dimonis més ràpidament, tal com fan.

FRAGMENT III

Pel que fa a l'intel·lecte o a la intel·ligència de qüestions espirituals, semblen ser
d'una altra espècie que els homes, tal com l'autoritat i la raó al·ludeixen amb
diversos exemples de les escriptures. Terenci diu: “les dones són gairebé com
les criatures pel que fa al seu poc trellat”.⁸² [...] La raó natural és que és més carnal que
5 l'home, com es fa palès en moltes abominacions carnals. Són defectes que també es noten
en la formació de la primera dona, ja que va ser formada d'una costella torta, çò és, d'una
costella del pit que és torçada i gairebé oposada a l'home. I d'aquest defecte procedeix
que sigui un animal imperfecte, que sempre decep.

FRAGMENT IV

Es fa evident en la primera dona que, per naturalesa, tenen menys fe, ja que quan
la serp va preguntar per què no havien menjat de tots els arbres del Paradís, va
respondre “de tots (...), perquè moriríem”⁸³, en què demostrà que dubtava, i que
no tenia fe en la paraula de Déu. Tot açò ho demostra l'etimologia del seu nom, perquè
5 se l'anomena “femina” de “fe” i “minus”, ja que sempre té i preserva per naturalesa una
fe menor pel que fa a la fidelitat. Així i tot, per gràcia i alhora per naturalesa, la fe no
mancà mai en la Verge Santíssima quan sí que defallí en tots els homes en el moment de

⁸¹ La majoria d'aquest fragment, tot i que amb algunes modificacions, el trobam al tractat *De Superstitionibus* de Martín de Androsilla (París, 1517). El teòleg navarrès l'inclou com una cita al *Formicarius* de Iohannes Nider, mentre que Nider al mateix temps cita Guillem d'Alvèrnia (teòleg, bisbe de París i conseller del rei Lluís IX de França). José Goñi, editor del tractat, refereix haver consultat els dos toms del seu *Operum summa* sense trobar cap dels quatre passatges que Androsilla cita de manera “vaga i imprecisa” (sic).

⁸² Ter. *Hec.* 3.1, 32.

⁸³ Gn 3, 1-3.

la Passió de Crist. Per tant, una dona dolenta és, per naturalesa, més ràpida a dubtar de la fe i també més ràpida a renegar de la fe, fet que és el fonament en la bruixeria.

FRAGMENT V

A més, les dones tenen un defecte tal en la seua capacitat de memòria, així com hi ha en elles per natura el vici de refusar l'autoritat, i, en canvi, seguir els seus propis impulsos sense cap pietat. A açò es dedica, i hi disposa tota la seua memòria. Per açò, diu Teofrast: “si li confies tota una casa perquè en tengui cura, però et reserves qualche cosa al teu judici, ja sigui petita o bé gran, no creurà que se li tengui confiança i suscitarà disputes; si no prens mesures ràpidament, prepararà verins i consultarà arúspexs i endevins”. Vet aquí la bruixeria.

FRAGMENT VI

Si indagam, descobrim que gairebé tots els regnes del món han sigut arruïnats a causa de les dones. Primer aquell que fou certament un regne feliç, Troia. Arran del rapte d'una dona, és a dir, d'Helena, la ciutat fou destruïda i molts milers de grecs foren morts. El regne dels jueus va sofrir molts mals i ruïnes a causa d'una reina pèssima, Jezabel, i la seua filla Atalia, reina de Judà, que va fer matar els fills del seu fill per tal que regnés ella mateixa un cop ell mort, però una i altra van ser mortes.⁸⁴ El regne dels romans suportà moltes maldats per culpa de Cleòpatra, reina d'Egipte, la més dolenta de les dones. I així amb les altres. Per açò, no és d'estranyar si el món ara pateix per causa de la malícia de les dones. Finalment, s'han d'examinar els desitjos carnals del cos mateix.

10 Noteu que han impregnat la vida humana amb innumerables perjudicis. Amb raó, podríem dir amb Cató d'Útica: “si hi pogués haver món sense la dona, la nostra convivència no estaria mancada dels déus, ja que realment si no existís la corrupció de les dones —encara sense parlar de les bruixes— el món romandria exonerat d'innumerables perills”. Valeri a Rufi:⁸⁵ no saps que la dona és la Quimera, però has de saber que és un monstre triforme,

15 embellit amb la cara d'un insigne lleó, embrutat amb l'olor del ventre d'una cabra i armat amb la virulenta coa d'una víbria. Amb açò vol dir que és bonica d'aspecte, contaminant al tacte i mortalment perillosa si hom s'hi relaciona. Atenguem ara una altra de les seues propietats, la veu. Perquè de la mateixa manera que és mentidera per naturalesa, així és

⁸⁴ Cf. 2 Re 11.

⁸⁵ Cf. *De non Ducenda Uxore* (s. XII).

també en la parla, ja que afligeix i alhora delecta. Per açò, la seua veu s'assimila al cant
20 de les sirenes, que atrauen els transeünts amb la seua dolça melodia i finalment els maten.
Els maten perquè buiden les seues bosses, s'emporten les seues forces i els obliguen a
abandonar a Déu. De nou, Valeri a Rufi: "quan ella parla complau la delectació i desperta
el delictes: la flor de Venus és una rosa, ja que baix del seu color porpra s'amaguen moltes
25 seues paraules són gairebé tan amargues com l'absenta.⁸⁶ [...] En conclusió: tota [la
bruixeria] prové de la concupiscència carnal, que en elles és insaciable.

FRAGMENT VII

En quina mena de dones es troben més supersticioses i bruixes

Pel que fa a la segona qüestió: en quina mena de dones es troben, abans que en
altres, les supersticioses i les infectes pels crims de bruixeria. S'ha de dir, tal com
es fa palès en la qüestió precedent, que hi ha tres vicis generals, que són la
infidelitat, l'ambició, i la luxúria, els quals sembla que dominen principalment damunt
5 les males dones. Per aquesta raó, aquelles que són més donades a aquests vicis que les
altres són les qui abans que altres tendeixen cap a la bruixeria. De nou, perquè entre elles
hi ha tres vicis que predominen més àmpliament. Per açò són insaciables, etcètera. I per
açò, entre aquelles que són ambicioses, resulten més àmpliament infectades aquelles que
es mostren més ardents en l'acompliment de les seues pravitats luxurioses, perquè són
10 adúlteres, fornicàries i concubines dels poderosos. I aquí, tal com es tracta a la butlla
papal, set delictes amb què, a partir de diferents bruixeries, infecten l'acte veneri i la
concepció a la matriu. Primerament, alterant les ments dels homes per tal de desbaratar el
seu amor. En segon lloc, impeding la força generativa. Tercer, prenent-los els membres
preparats per a aquest acte. Quart, fent mutar els homes en aparences animals a través de
15 l'art il·lusòria. Cinquè, destruint la força generativa en les dones. Sisè, procurant
l'avortament. Setè, oferint les criatures als dimonis, llevat d'alguns animals i fruits de la
terra que causen perjudicis diversos.

⁸⁶ Pr V, 3-4.

6.3.4. Primera part. Qüestió onzena

Qüestió XI. Que les llevadores dolentes maten la concepció a la matriu i procuren l'avortament de diverses maneres i, quan no ho fan, ofereixen als dimonis els infants nats.

A la cinquena, a la sisena i també a la setena qüestió ja s'ha provat la veritat susdita, a través de quatre actes horribles que s'exerceixen envers els infants a la matriu i fora d'ella. I com que els dimonis han d'actuar a través de dones i no d'homes, per aquesta raó se li associa més a les dones que als homes aquesta figura d'homicida insaciable i hi ha actes d'aquesta mena. Perquè els canonistes tracten més que
5 els teòlegs l'impediment per malefici que hem esmentat. Diuen que el malefici no s'esdevé només quan qualcú no pot exercir l'acte carnal, tal com hem tractat anteriorment, sinó que, de fet, s'esdevé tant si una dona no concep com si concep però té un avortament. I afegeixen un tercer i un quart mètode, on no procuren l'avortament sinó que maten
10 l'infant o bé l'ofereixen als dimonis. Pel que fa al primer i al segon mètode, no hi ha dubte que, per mitjans naturals —o mitjançant herbes o altres impediments— i sense ajuda del dimoni, un home pot fer que una dona no pugui generar o concebre, com ja s'ha dit abans. Però és diferent pel que fa als altres dos, perquè sí que són duits a terme per bruixes. No és menester estendre's en dissertar arguments, ja que denúncies i exemples evidentíssims
15 ho faran creïble. I primerament, certes bruixes, contra la inclinació de la natura humana —i fins i tot contra la condició de tots els animals, potser amb l'espècie dels llops com a excepció— tenen el costum de devorar i menjar infants. És l'Inquisidor de Como, de qui es té menció anteriorment,⁸⁷ qui ens ha reportat açò: que per aquesta mateixa causa va ser cridat al comtat de Bormio⁸⁸ per dur a terme una inquisició. Perquè és cert que un home
20 va trobar a faltar el seu fill al bressol, i, cercant-lo, va veure una congregació nocturna de dones, i considerà que mataven l'infant i el devoraven mentre bevien licor. Per açò, tal com s'ha dit abans, en un únic any —que va ser l'any passat—, l'inquisidor va enviar al foc quaranta-una bruixes, i algunes altres van fugir volant cap al domini de l'arxiduc

⁸⁷ De fet, no se'l esmenta abans d'aquest punt. Segons indica Mackay a les notes al peu de la seua traducció, es tractaria de Lorenzo Soleri Da Sant'Agata, un frare dominicà enviat com a inquisidor al nord d'Itàlia entre 1483 i 1510, aproximadament (2011: 211).

⁸⁸ Montague Summers tradueix *Comitatus Burbie* com a "Country of Barby" —comtat de Barby—, una jurisdicció feudal del Sacre Imperi Romanogermànic situada al nord-est de l'actual Alemanya. Mackay, en canvi, opta per Bormio, ciutat del Tirol, actualment pertanyent a l'estat italià. Si donam per vàlides les dades reproduïdes a la nota anterior, aquesta segona proposta té més fonament.

Segimon d'Àustria. Per confirmar aquests fets, existeixen certs escrits de Iohannes Nider,
25 al seu *Formicarius*,⁸⁹ del qual sense dubte en resta un record recent, com també d'allò
que hi va escriure. Per açò els fets no són tan increïbles com semblen. Però a més, les
llevadores bruixes causen més mals que ningú altre, tal com bruixes penedides ens han
explicat sovint a nosaltres mateixos i a altres, dient: “ningú fa més mal a la fe catòlica que
30 les llevadores”. De fet, quan no maten els infants, llavors els treuen fora de la cambra
com si haguessin de fer qualque cosa, i alçant-los cap amunt, enlaire, els ofereixen als
dimonis. Per altra banda, el mètode que s'observa en crims d'aquesta mena ja es farà palès
en el capítol VII de la segona part.⁹⁰ És necessari abordar-ho només amb la prèvia d'una
única decisió, sobre la qüestió del permís diví ja mencionada. Per açò s'han esmentat, al
35 principi, les tres coses que necessàriament concorren per a l'efecte de la bruixeria: el
dimoni, les bruixes i la permissió divina.

⁸⁹ Com ja s'ha comentat a l'estudi, Kramer i Sprenger agafen moltes referències i passatges d'aquesta obra de 1437.

⁹⁰ En realitat el tema es tracta en la segona part, qüestió I, capítol 13.